

Посібник містить теоретичний та практичний матеріал для використання в роботі вихователями дошкільних закладів. Подано примірний перелік занять з використанням казки для розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Відділ освіти, молоді та спорту
Карлівської РДА
Методичний кабінет

Використання казки як засобу розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку

Федорівський навчально-
виховний комплекс
«загальноосвітня школа
I–III ступенів – дошкільний
навчальний заклад»
імені Г.Т.Берегового
Борисенко Ольга Миколаївна
вихователь

З М І С Т

Вступ

Розділ 1. Теоретичні основи розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку

- 1.1. Соціально-психологічні особливості дітей дошкільного віку**
- 1.2. Історико – педагогічний аспект проблеми формування та діагностики пізнавальної активності дітей дошкільного віку**
- 1.3. Характеристика пізнавальної активності дітей дошкільного віку**

Розділ 2. Теоретичне дослідження казки та її структури

- 2.1. Поняття казки та її роль у вихованні дитини**
- 2.2. Проблема класифікації казок**
- 2.3. Основні функції казки як методу психологічної роботи**
- 2.4. Види казок, які застосовуються у психологічній практиці**

Розділ 3. Казка як важливий засіб розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку

- 3.1. Казка як засіб для розвитку словесно-логічного мислення та уяви**
- 3.2. Основні види казок та їх вплив на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку**
- 3.3. Роль казки у формуванні особистості дошкільника**

Розділ 4. Методи і форми роботи з казкою

- 4.1. Педагогічні умови використання казок**
- 4.2. Методи роботи з казками**
- 4.3. Форми роботи з казкою**

Розділ 5. Використання казки в роботі з дітьми дошкільного віку

- 5.1. Інтегроване заняття з розвитку мовлення, художньої літератури, ознайомлення з природою «Пригоди Дюймовочки»**

5.2.Інтегроване заняття з логіко – математичного розвитку, художньої літератури «На пошуки веселих чоловічків»

5.3.Ситуативна міні – гра «Дівчина – Весна»

(Фрагмент з інтегрованого заняття з фізичного розвитку, ознайомлення з природою)

5.4.Сценарій театралізованої казки «Рукавичка»

(за мотивами української казки)

5.5.Театралізація казки «Коза – дереза»

(Обробка лялькової вистави М.Карасьова)

5.6. Сценарії дитячих вистав за сюжетами народних казок

5.6.1. «Про ледачих Мишенят і працювитого Півника»

(За мотивами української народної казки «Колосок»)

5.6.2. «Про хитру Лисичку і жадібних ведмежат»

(За мотивами угорської народної казки «Двоє жадібних ведмежат»)

Висновки

Список використаних джерел

Додатки

ВСТУП

*«Казка – активна естетична
творчість, що охоплює всі
сфери духовного життя
дитини – її розум, почуття,
уяву, волю».*

(В.О.Сухомлинський).

[1]

Сьогодні стали незаслужено забуватися ефективні і перевірені способи і засоби впливу на дитину такі як казки, адже вони є одним з найдавніших засобів морального, етичного виховання дітей, а також розвитку їх пізнавальної активності. Використовуючи казку, дитину можна навчати, ознайомлювати з оточуючим світом, формувати допитливість. Казка активізує пізнавальні потреби дитини на всіх етапах життя і у різних видах діяльності: грі, навчанні, праці.

За допомогою казки можна підвищувати інтерес до навчання, підкріплюючи самостійність у діяльності дитини. Казки дійшли до нас з минулого, однак не втрачають своєї актуальності і сьогодні. На жаль, сьогодні діти виховуються не скільки на народних казках, скільки на диснейвських мультфільмах, які не завжди спрямовані на розвиток їх пізнавальної активності. Науковці вважають це великим упущенням у справі

виховання та навчання дітей, так як це утруднює розвиток їх пізнавальної активності. Варто зазначити, що багато дітей не знають навіть таких відомих казок як: «Колобок», «Червона Шапочка», «Ріпка», не знають рахівних казок, казок, які розвивають мовлення, пам'ять, уяву, фантазію тощо. У дитини в період дошкільного віку за допомогою казки можна розвивати пізнавальну активність, а також допомогти інтерпретувати навколишню дійсність. Тому вищезазначене актуалізує написання методичної роботи на тему: «Використання казки як засобу розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку».

Розділ 1. Теоретичні основи розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку

1.1. Соціально-психологічні особливості дітей дошкільного віку

Дошкільне дитинство – період інтенсивного накопичення фізичних, розумових і духовних сил. У цей час бурхливо зростає весь організм дитини, зокрема активно розвивається мозок, обумовлюючи ускладнення процесів вищої нервової діяльності. У дитини з'являються нові можливості для аналізування та синтезування всього, що відбувається з нею та навколо неї; у корі великих півкуль головного мозку виникають нові зв'язки; накопичуються і систематизуються враження та уявлення про світ. Предмети найближчого оточення, вчинки людей, події громадського життя – усе це в міру дорослішання дитини привертає її увагу все більше і більше, примушує дивуватися, шукати пояснення, пробуджує її уяву та мислення.

У дошкільному дитинстві від 3 до 5-6 років триває інтенсивне дозрівання організму. Поряд із загальним зростанням відбувається анатомічне формування і функціональний розвиток тканин та органів. Фізичне здоров'я є головною умовою духовного і морального здоров'я дитини. У період дошкільного дитинства закладається фундамент здоров'я, формуються життєво необхідні рухові навички, вміння, розвиваються

важливі фізичні якості, що свідчить про необхідність правильного фізичного виховання, яке має сприяти оздоровленню і повноцінному розвитку дитини.

Відбуваються зміни у дітей дошкільного віку в центральній нервовій системі. Збільшується маса мозку, який на кінець шостого року досягає 1 350 г, що становить 90% маси мозку дорослої людини. Розвиваються і його функції. Це виявляється у тому, що значно зростають порівняно з попередніми стадіями розвитку дитини сила і роль гальмівних процесів, зокрема, удосконалюється умовне і диференційоване гальмування. Ускладнюється і сама структура аналітико-синтетичної діяльності. Відбувається утворення нових нервових зв'язків відбувається за безпосередньою участю другої сигнальної системи, тобто в обох сигнальних системах одночасно. Завдяки цьому розширюється сфера впливу на розвиток діяльності дитини словесних подразників або сигналів.

Основними особливостями дошкільного віку є те, що складається нова соціальна ситуація розвитку, провідною діяльністю стає гра, під час якої дошкільники опановують інші види діяльності, виникають важливі новоутворення у психічній та особистісній сферах, відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток дитини, формується готовність до навчання у школі.

Соціальна ситуація розвитку в дошкільному віці характеризується тим, що у дитини з'являється коло елементарних обов'язків; змінюються взаємини з дорослими, набуваючи нових форм: спільні дії поступово змінюються самостійним виконанням дитиною вказівок дорослого; з'являється можливість систематичного навчання; дитина вступає в певні стосунки з однолітками (розширюється соціальне оточення); внутрішня позиція дошкільника стосовно інших людей характеризується усвідомленням свого "Я" та своїх вчинків, інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин; дитина діє, як дорослий, але у формі сюжетно-рольової гри [2, с. 12-13].

Провідною діяльністю для даної соціальної ситуації розвитку є сюжетно-рольова гра, діяльність, у якій діти беруть на себе ролі дорослих людей і узагальнено, у спеціально створених ігрових умовах відтворюють їхні дії та стосунки між ними. Протягом дошкільного віку в психіці дитини виникають особливо важливі для її подальшого життя психологічні новоутворення: починає розвиватися творча діяльність, яка виражається у здатності перетворювати навколишню дійсність, створювати нове. Проявляється це в конструкційних іграх і художній творчості; пізнавальні психічні процеси починають працювати в режимі єдиної інтелектуальної діяльності, проявляється об'єднання зовнішніх і внутрішніх дій; виникає та починає успішно функціонувати внутрішнє мовлення як засіб мислення, з'являється опосередкована певними уявленнями довільна поведінка; дитиною усвідомлюються норми і правила, вони починають керувати її поведінкою, перетворювати її дії на довільні та морально регульовані вчинки; виникають первинні моральні настанови, передусім розрізнення того, що є добрим і поганим. [2, с. 13 -14].

Повсякденне життя дошкільника проходить відповідно до його моральних уявлень. Керуючись ними, він виконує моральні дії, вирішує конфлікти, виявляє емоційну спрямованість на оточуючих. Однак навіть добре засвоєні моральні норми не відразу визначають його поведінку. Спочатку він виконує їх на вимогу дорослого або в його присутності і легко порушує за інших обставин, не зауважуючи цього. Негативно оцінюючи подібну поведінку, дитина вважає, що конкретна негативна оцінка її не стосується. Естетичні переживання дитини особливо тісно пов'язані, з одного боку із пізнавальними процесами, а, з іншого, із етичними уявленнями. Пізнавальна активність дитини забарвлена інтенсивними переживаннями, набуваючи тим самим для дитини особливої цінності. Відкриваючи нові властивості предметів, знаходячи пояснення для таємничих та незрозумілих явищ природи, дитина переживає захоплення,

радість відкриття, здивування і сумнів, що стають надбанням її досвіду на все життя [3, с. 8-11].

Отже, проаналізувавши соціально-психологічні особливості дітей дошкільного віку можемо зробити висновок, що це період, коли йде інтенсивний розвиток всіх складових пізнавальної діяльності дитини, зокрема розвиток психологічного і фізичного стану дитини її соціальний, моральний та емоційно-етичний розвиток.

1.2.Історико – педагогічний аспект проблеми формування та діагностики пізнавальної активності дітей дошкільного віку

Автори психологічного словника визначають «дошкільний вік» – це період, протягом якого відбувається колосальне збагачення і впорядкування чуттєвого досвіду дитини, оволодіння формами сприйняття і мислення, бурхливий розвиток мовлення, уяви, формування початків довільної уваги і смислової пам'яті. Пізнання дитиною зовнішнього світу включено в основні види її діяльності, і розвиток пізнання відбувається всередині цих видів діяльності. [4, с. 68 - 73].

Дослідниця О. Авраменко надає таке поняття «дошкільний вік – це період для формування особистості дитини, набуття нею першого соціального досвіду. В цьому віці вона оволодіває загальними знаннями та вміннями, в набутті психічних якостей, необхідних для життя (оволодіння мовою, сприйманням, уявою, мисленням, орієнтацією в просторі і часі). Усі новоутворення дошкільного віку є не сумою знань, а певним рівнем пізнавальної активності, самостійності та творчості» [4, с. 68 - 73].

Педагоги минулого цілісно розглядали розвиток дитини. Я.А. Каменський, К.Д. Ушинський, Д. Локк, Ж.Ж. Руссо визначали пізнавальну активність як природне прагнення дітей до пізнання. Дослідження дитячого мислення, що проводилися групою психологів під керівництвом А. Н. Леонтьєва та А. В. Запорожця, привели до висновку, що у дітей дошкільного віку, з нормальним рівнем розвитку починає формуватися пізнавальна

діяльність, як така, тобто діяльність, що спрямовується на пізнання оточуючого середовища. За даними цих досліджень, саме протягом дошкільного віку відбувається становлення пізнавальної задачі як задачі логічної.

Розвиток пізнавальної потреби йде неоднаково в різних дітей. У одних вона виражена дуже яскраво і має, так би мовити, «теоретичний» напрям. В інших вона більше пов'язана з практичною активністю дитини. Звичайно, таке розходження обумовлене насамперед вихованням.

Слід зазначити, що в розвитку пізнавальних здібностей дошкільників існують дві основні лінії:

1. Поступове збагачення досвіду дитини, насичення цього досвіду новими знаннями та відомостями про навколишній світ, яке і викликає пізнавальну активність дошкільника. Чим більше перед дитиною відкриваються сторін навколишньої дійсності, тим ширше його можливості для виникнення і закріплення стійких пізнавальних інтересів та здібностей.

2. Дану лінію розвитку пізнавальних здібностей складає поступове розширення і поглиблення пізнавальних інтересів всередині однієї і тієї ж сфери дійсності.

При цьому кожному віковому етапу притаманна своя інтенсивність, ступінь враженості, змістовна спрямованість пізнання.

Психолог Т. Ткачук в своїй книзі «Радість пізнання» говорить про те, що «феномен пізнавальної активності як один із найважливіших чинників навчання постійно привертає увагу дослідників, оскільки взаємодія людини із навколишнім світом можлива тільки завдяки її активності та діяльності. Під пізнавальною активністю розуміють самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язати завдання, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях».

Психолог М. Марусинець зазначає, що пізнавальна активність є природним проявом інтересу дитини до навколишнього світу й

характеризується чіткими параметрами, а саме про інтереси дитини та інтенсивність її прагнення ознайомитися з певним предметом чи явищем свідчать: увага й особлива зацікавленість; емоційне ставлення (подив, стурбованість, сміх тощо); дії, спрямовані на з'ясування будови та призначення предмета (тут особливо важать якість та різноманітність обстежувальних дій, розмірковувальні паузи); постійний потяг до цього об'єкта. Діти дошкільного віку добре розуміють мораль казки, диференціюють, де добро, а де зло, й активно приймають сторону добра. Також М. Марусинець у своїй книзі «Розвиток пізнавальної активності» розповідає, що пізнавальний розвиток дітей від трьох до шести років характеризується формуванням образного мислення, яке дозволяє дитині думати про предмети, порівнювати їх у розумі навіть тоді, коли він їх не бачить. Дитина починає формувати моделі тієї дійсності, з якою має справу, будувати її опис. Вона робить це за допомогою казки. Чотири-п'ять років – апогей казкового мислення. [5].

Термін «пізнавальна активність» пов'язують із розглядом діяльності, в якій діти, пізнаючи оточуючий світ, як активний суб'єкт, намагаються показати власну самостійність, індивідуальність, спрямувати енергію, волю та дії на досягнення позитивного результату. Отже, пізнавальна активність – це риса особистості, яка проявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння дитиною соціального досвіду, накопичених людством знань та способів діяльності, знаходить свій вияв у пізнавальній діяльності. Пізнавальна активність проявляється у процесі сприйняття, мислення, та запам'ятовування [6].

1.3. Характеристика пізнавальної активності дітей дошкільного віку

Основною складовою пізнавальної активності дітей дошкільного віку є пізнавальні здібності та пізнавальні процеси. Провідне місце у структурі пізнавальних здібностей займає здатність створювати образи, що відображають властивості предметів, їх загальну будову, співвідношення основних ознак або частин і ситуацій. До таких здібностей відносять сенсорні, інтелектуальні і творчі .

До пізнавальної активності відносять такі складові як увага, уява, пам'ять, мислення та сприймання.

Завдяки пізнавальній діяльності у дошкільному віці дитини розвивається мислення, дитині доводиться розв'язувати все складніші і різноманітніші задачі, які вимагають виокремлення і використання зв'язків і відношень між предметами, явищами, діями. Мислення, що розвивається, дає дітям можливість заздалегідь передбачити результати своїх дій, планувати їх. Дитина починає ставити перед собою пізнавальні задачі, шукає пояснення поміченим явищам. Вона здатна міркувати і про такі явища, які не пов'язані з її власним досвідом, але про які вона знає з розповідей дорослих або прочитаних книжок .

Діючи з образами, дитина уявляє реальну дію з предметом та її результат і таким шляхом розв'язує задачу – це наочно-образне мислення. Виконання дій зі знаками вимагає відволікання від реальних предметів. Мислення, що здійснюється за допомогою дій зі знаками, є логічним мисленням. Відмінність між наочно-образним і логічним мисленням полягає в тому, що ці види мислення дають можливість виокремлювати істотні властивості предметів у різних ситуаціях і тим самим знаходити правильне розв'язання різних задач. Образне мислення використовується при розв'язанні таких задач, де істотними є властивості, які можна собі уявити. Але часто властивості предметів, істотні для розв'язання задачі, виявляються прихованими, їх не можна уявити, але можна позначити словами чи іншими

знаками. У цьому випадку задача може бути розв'язана за допомогою логічного мислення [7, с. 24 -29].

Виділяють декілька **видів мислення** дітей дошкільного віку:

- **Наочно-дійове мислення** – це виділення зв'язків і відношень шляхом реальної дії з предметами. Цей вид мислення є первинним і, порівняно з іншими видами мислення, значно переважає у дітей 4-5 років. Дитина старшого дошкільного віку вдається до цього виду мислення, як правило, тоді, коли перед нею постає завдання, для виконання якого в неї немає досвіду й знань або ж їх дуже мало.

В інших випадках домінують дії з образами. Діючи з образами подумки, дитина уявляє собі реальну дію з предметами та її результат і таким чином виконує завдання. Забезпечує цей процес образне мислення.

Однозначно відповісти яке мислення важливіше – неможливо. Це залежить від багатьох факторів. Наприклад, від умов завдання. Так, образне мислення ефективніше у тих випадках, коли суттєві властивості предмета чи явища можна собі уявити, побачити внутрішнім зором. Проте, коли ці властивості приховані, й уявити їх неможливо, але можна позначити словами чи іншими знаками, без логічного мислення не обійтися.

- **Образне мислення** – основний вид мислення дітей старшого дошкільного віку. У цьому віці за допомогою спеціального тренування діти можуть оволодіти багатьма можливостями, пов'язаними з вказаним видом мислення. Наприклад, вони можуть навчитися подумки перетворювати образи реальних предметів, будувати наочні моделі, які відображають суттєві властивості об'єктів або явищ, подумки планувати свої дії.
- **Логічне мислення** формується на основі наочно - образного і є вищою стадією розвитку мислення взагалі. Процес досягнення цієї стадії доволі тривалий і складний. Пояснюється це тим, що повноцінний розвиток логічного мислення вимагає не лише

високої розумової активності, але й передбачає наявність у дитини певної суми знань про спільні й суттєві ознаки предметів та явищ навколишнього світу. Дослідження психологів свідчать, що лише на четвертому році життя дитина досягає, стадії формально - логічних операцій, після чого її мислення стає все більш схожим на мислення дорослої людини.

Основи логічного мислення закладаються ще в дошкільному дитинстві. Вже в старшому дошкільному віці дитина здатна оволодіти на елементарному рівні такими способами логічного мислення як порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація й змістове співвідношення. Тому в цьому віці дітей вже можна навчати вищезазначених способів мислення. У загальному науковці стверджують, що про мислення дитини можна говорити тоді, коли вона починає відображати найпростіші зв'язки між предметами і явищами й правильно діяти відповідно до них .

На практиці мислення як окремий психічний процес не існує, воно незримо присутнє у всіх інших пізнавальних процесах. Вищі форми цих процесів обов'язково пов'язані з мисленням. Ступінь участі мислення в цих пізнавальних процесах визначає їхній рівень розвитку. Якщо розкривати складові пізнавальної активності дітей дошкільного віку, то можна сказати, що у дошкільному віці увага, пам'ять, уява носять мимовільний характер. Перелом настає тоді, коли під впливом нових видів діяльності, нових вимог, які ставляться перед дитиною дорослі, виникають особливі задачі: зосередити і утримати на чомусь увагу, запам'ятати матеріал і потім його відтворити, побудувати задум гри, малюнка тощо. Тоді і починають формуватися спеціальні дії уваги, пам'яті, уяви, завдяки яким останні набувають довільного характеру [8].

Увага дитини дошкільного віку відображає її інтерес до оточуючих предметів і дій, що виконуються з ними. Дитина зосереджується тільки до того часу, поки інтерес не згасне. Поява нового предмета відразу викликає переключення уваги на нього. Тому діти дошкільного віку рідко тривалий

час займаються однією справою. Протягом дошкільного віку, в зв'язку з ускладненням діяльності дітей та їх просуванням в загальному розумовому розвитку, увага набуває більшої зосередженості та стійкості. Зростає стійкість уваги дітей і при розгляданні картинок, слуханні казок тощо. Головні зміни уваги в дошкільному віці полягають в тому, що діти вперше починають нею керувати, свідомо спрямовувати її на певні предмети, явища, затримуючись на них, використовуючи для цього деякі засоби, одним з яких є мова .

Дошкільний вік характеризується інтенсивним розвитком здатності до запам'ятовування і відтворення. Якщо людині важко відтворити щось з раннього дитинства, дошкільний вік залишає значну кількість спогадів. Пам'ять дитини дошкільного віку носить переважно мимовільний характер. Запам'ятовування і пригадування відбувається незалежно від її волі і свідомості. Вони здійснюються в діяльності і залежать від її характеру. Дитина запам'ятовує те, на що зверталась увага в діяльності, що на неї вплинуло, що її зацікавило. Мимовільне запам'ятовування є непрямим, додатковим результатом виконуваних дитиною дій сприйняття і мислення [8].

Довільні форми запам'ятовування і відтворення починають складатися у віці чотирьох або п'яти років. Найбільш сприятливі умови для оволодіння довільним запам'ятовуванням і відтворенням створюються у грі, коли запам'ятовування є умовою успішного виконання дитиною взятої на себе ролі. Оволодіння довільними формами пам'яті включає кілька етапів. Спочатку дитина починає виділяти тільки задачу запам'ятати і пригадати, ще не володіючи необхідними прийомами. Дитина поступово вчиться повторювати, осмислювати, зв'язувати матеріал з метою запам'ятовування, використовувати зв'язки при пригадуванні. Пізніше діти усвідомлюють необхідність спеціальних дій запам'ятовування, оволодівають вмінням використовувати для цього допоміжні засоби . Незважаючи на суттєвий розвиток довільного запам'ятовування, провідним видом пам'яті все ще

залишається мимовільна пам'ять. Мимовільне запам'ятовування в дошкільному віці може бути точним і міцним. Якщо події цього віку мали емоційну значущість і справили враження на дитину, вони можуть зберегтися в пам'яті на все життя. Пам'ять дошкільника, незважаючи на її очевидну зовнішню недосконалість, в дійсності стає провідною функцією, зайнявши центральне місце [9].

Ще одним важливим елементом пізнавальної активності, що починає формуватися в дошкільному віці є уява, яка починає закладатися у грі. Спочатку вона невіддільна від сприйняття предметів і виконання з ними ігрових дій. У грі чотирьохрічних дітей істотне значення має подібність предмета-замісника з предметом, який він заміняє. У дітей дошкільного віку уява може спиратися і на такі предмети, які зовсім не схожі на заміщувані. Це і є зародження уяви як особливого психічного процесу [10, с. 242 -247].

Формуючись у грі, уява переходить і в інші види діяльності дошкільника. Найяскравіше вона проявляється в малюванні, в складанні казок, віршів. Тут, так само, як і в грі, діти спочатку спираються на предмети, які безпосередньо сприймаються, чи штрихи на папері, що виникають під їхньою рукою. Водночас у дитини розвивається довільна уява, коли вона планує свою діяльність, оригінальний задум і орієнтує себе на результат. При цьому дитина навчається користуватися мимовільно виникаючими образами. Казки та історії, які складають діти, стають досить послідовними, оригінальними і завершеними.

Сприймання дошкільників розвивається в різних видах діяльності як ігрової так і практичної. Поступово воно виокремлюється у відносно самостійні дії, спрямовані на пізнання предметів навколишнього світу, на виконання перших від чуттєвих завдань. Дитина вдається до спеціальних прийомів детального обстеження предмета, сприймання її стає активним, цілеспрямованим, збільшується тривалість розглядання об'єктів. Дитина вчиться керувати своїм зором, рукою. Більшого значення набувають мисленнєві процеси: упізнаючи предмети, дитина порівнює їх,

використовуючи свої знання, хоч при цьому нерідко ще не вміє відділити те, що бачить, від того, що знає про предмет.

Отже, охарактеризувавши пізнавальну активність дітей дошкільного віку, можна зробити висновок, що період дошкільного віку – це важливий етап розвитку мислення, уваги, уяви, пам'яті та сприймання, що є складовими елементами пізнавальної активності дошкільників.

Розділ 2. Теоретичне дослідження казки та її структури

Науковці (Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинський, Л. Артемова, К. Ушинський, С. Русова, Г. Беленька) довели, що казка може стати тією сходинкою, з якої починається формування гуманної поведінки дитини. Казка - це крок, який дитина робить поряд з дорослим. Дорослий розповідає або читає, коментує, пояснює, відповідає на запитання. Слухаючи казку, дитина ототожнює себе з певним героєм. І у дорослому житті людина робить так, як і її улюблений у дитинстві герой. Тож у певному сенсі казка закладає долю, поведінку і характер, веде людину по життю [11, с. 17 -24].

Виходячи з аналізу психолого-педагогічних досліджень можемо стверджувати, що казка розглядається як засіб багатовекторного впливу на особистість дитини: у процесі розумового виховання (Р. Жуковська, С. Литвиненко, О. Соловйова, О. Усова, Л. Фесюкова); естетичного та морального (С. Бакуліна, В. Пабат); мовленнєвого розвитку (С. Алієва, Л. Бірюк, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Карпинська, Т. Котик, Н. Насруллаєва, Ю. Руденко, Л. Таллер, Л. Фесенко, Є. Фльорина, А. Шибицька); у логопедичній практиці (Г. Бистрова, Т. Сергєєва, Е. Сизова, Т. Шуйська); як засіб фізичного розвитку та оздоровлення дитини (К. Крутій, Н. Маковецька); творчого розвитку (М. Туров); розвитку та корекції психічної сфери (В. Андросова, Н. Виноградова, Л. Гурович, О. Запорожець, Т. Зинкевич-Євстигнєєва, Г. Леушина, Д. Соколов, О. Соловйова, Н. Циванюк) тощо [12, с. 20].

Вчені вважають, що фантастичний казковий світ, сповнений чудес,

таємниць і чарівності, завжди приваблює дітей. Вони з радістю поринають у світ уяви, активно діють у ньому. Психологи, педагоги, лінгводидакти вважають казку дієвим засобом виховання й використовують її для розвитку різних сторін особистості дитини.

2.1. Поняття казки та її роль у вихованні дитини

Казка, як об'єкт дослідження, протягом тривалого часу привертала увагу представників різних шкіл та галузей науки, зокрема фольклористів, літературознавців, психологів тощо. Вивчалися її структурні, граматичні, семантичні та терапевтичні особливості. Термін «казка» дуже розповсюджений і тому має різноманітне значення [13, с 921 -923]:

- Казка - це вид усної народної творчості.
- Казка - це одна з форм естетичної творчості у дітей.
- Казка — це вид художньої прози, що походить від народних переказів, порівняно коротка розповідь про фантастичні події та персонажі.
- Казка - це мудрість у зрозумілому для дитини вигляді.
- Казка - це епічний фольклорний твір чарівного, пригодницького або побутового характеру, який розповідає про вигадані події.

Вважається, що казка генетично пов'язана з давньою міфологією. Її становлення відбувалося шляхом перетворення міфологічних структур, що поступово втрачали зв'язок з ритуальним дійством, у них послаблювалася віра в істинність міфічних подій, розвивалася фантазія, втрачалася етнографічна конкретність, відбувалася заміна міфічних героїв звичайними людьми, причому увага переносилася з колективної долі на життя окремої людини. [14, с. 284—296]

Перше ґрунтовне дослідження у галузі вивчення структури казки

В.Я. Проппа «Морфологія казки» [15, с.192] спричинило до суттєвих змін у методиці лінгвістичних досліджень. Основні положення теорії В.Я. Проппа полягають у класифікації казкових елементів, виділенні точної будови кожного елемента, а також в переконливому підтвердженні

походження чарівної казки від архаїчного обряду і міфу. Він вбачає, що структура казок має характер ініціації. Але в казках немає точного нагадування про яку-небудь певну стадію культури: тут змішуються і стикаються один з одним різні історичні цикли і культурні стилі.

З. Фрейд вважає, що з привнесенням схованого, зашифрованого змісту в усе, що створює людина, казки, як і міфи й інші твори мистецтва, перестають бути просто казками, а стають виявленнями глибинних людських переживань. [16]

Як відомо, З.Фрейд займався психоаналізом сновидінь, тому й цікавився казками. Для тлумачення снів йому потрібно було дізнатись, яке місце вони займають у переживаннях пацієнтів. З дослідів психоаналітика, нам стало відомо, що у казках в зашифрованій формі укладені глибокі і сильні емоційні переживання. Казки пов'язані з конфліктом між мріями і реальним світом.

К. Г. Юнг заклав основи аналізу казок з точки зору архетипів. Він упродовж усього свого життя досліджував міфологію та казки, останні він називав анатомією душі. Також, К.Г. Юнг каже, що в казках душа висловлюється про себе саму. Вчений вважав, що казки є таким самим продуктом природи, як і рослини, тварини чи хімічні елементи.

Е. Берн [17 с. 147-148,] вважає, що казка сприяє плануванню підсвідомого сценарію людини, який формується ще в ранньому дитинстві в основному під впливом батьків. Для нього сценарій - це те, що людина ще в дитинстві планує зробити в майбутньому.

Перша версія життєвого плану - це первинний «протокол», який сприймається свідомістю дитини в тому віці, коли навколишній світ для нього ще малореальний. З роками малюк стає старшим і мудрішим. Він ніби змінює свій світ на більш романтичний. Він редагує і допрацьовує сценарій, приводячи його у відповідність з новими уявленнями про світ. У нормальних умовах дитині допомагають у цьому казки й історії про тварин, які спочатку читають йому батьки, а потім він читає їх сам. У казках є своя магія, хоча і не

настільки приголомшлива. Вони дають дитині цілий ряд нових дійових осіб, які виконують ролі в його фантазіях. Представники тваринного царства знайомі йому або як товариші по іграх, або як побачені в зоопарку постаті, що вселяють то жах, то захоплення.

На першій стадії свого розвитку малюк має справу з «магічними» людьми, які можуть в його уяві, при нагоді, перетворитися на тварин. На наступній стадії він просто приписує тваринам деякі людські якості. Ця тенденція до певної міри зберігається і в житті деяких дорослих людей, особливо пов'язаних у своїй роботі з тваринами.

У підлітковому віці діти продиляються свій сценарій як би для адаптації його до тієї реальності, якою вона їм представляється: все ще романтичною і сяючою. Поступово людина рухається до завершального етапу. Завдання психотерапевта в тому і полягає, щоб цей шлях був для людей по можливості спокійним й цікавим.

У роботах Янічева П.І. значення казки для розвитку дітей конкретизується в такий спосіб:

- Казка являє собою освячення переходу від дитинства до дорослості (обряду ініціації);
- Казка містить у собі психологічні механізми супроводження переходу від дитинства до дорослості;
- Метафоричність, символістика мови казки виступає необхідною умовою проникнення в несвідомі області психіки;
- Казка виконує катарсичну функцію;
- Казка актуалізує певні потреби дитини, а саме: потребу в автономії (незалежності), потребу в компетентності (силі, усемогутності), потребу в активності, потребу в порушенні заборон і правил, потребу в абсурді.

Таким чином, казка є універсальною метафорою передачі соціального досвіду новому поколінню. [18, с.92]

2.2. Проблема класифікації казок

Спроби згрупувати тексти казок на основі їх сюжетної подібності розпочалися вже в 19 столітті видавцями великих зібрань казок (О.М. Афанасьєв, Й. Басанавічюс та ін.).

В основу класифікації Афанасьєва лягло два принципи: сюжетний та принцип типізації героя. По сюжету казки О.М. Афанасьєв виділяє:

- казки – ланцюжки;
- казки про тварин;
- чарівні казки;
- побутові казки.

Трохи пізніше з'явилася класифікація В.М.Міллера. Він поділяє казки на три види:

- казки з чудовим змістом;
- казки побутові;
- казки про тварин.

У 1910 році фінський знавець казок А. Арне розробив систему класифікації казок, важлива ланка якої - перелік сюжетних типів. Система А.Арне лягла в основу цілого ряду показників типів казок європейських та інших народів.

Антті Аарне – один із засновників фінської школи. Представники даної школи займаються порівнянням варіантів сюжетів казок за їх світовим поширенням. Аарне виділяв наступні розряди казок:

- казки про тварин;
- власне казки;
- анекдоти.

У кожному перерахованому розряді він створив підрозряди, котрі, в свою чергу діляться на різновиди. На думку Аарне, чарівні казки можна розділити на наступні категорії:

- чудовий противник;
- чудовий чоловік (дружина);

- чудова задача;
- чудовий помічник;
- чудовий предмет;
- чудова сила або вміння;
- інші чудові мотиви.

В 1928 і 1961 роках американським ученим С. Томпсоном вона була доповнена і перетворена в міжнародний каталог типів казок. Цей каталог став довідковим посібником для казкознавців, а номери типів з цього каталогу - своєрідними позначеннями творів. Виділення міжнародних типів казок сприяло впорядкуванню наявного матеріалу, виявленню подібності творів різних народів, розкриттю особливостей національних репертуарів і специфіці окремих казок.

Система класифікації казок А. Арне багаторазово піддавалася критиці. При цьому головна увага приділялася розподілу казок по розділах і підрозділах, вказувалося на перетині виділених класів творів. Взамін системи А. Арне пропонувалися інші схеми, за якими, на жаль, теж не можливо виділити непересічні класи казок.

Виділення самостійних творів на основі їх сюжету багатьом знавцям казок уявлялося чимось, що не викликає труднощів. Проте було висловлена і протилежна думка. Як вважав, В.Я.Пропп [19] всі перераховані вище класифікації мають недоліки і недосконалості, тому що в їх основу покладено не зовсім вірні ознаки і принципи поділу. Він вибрав структурний принцип, як диференціальну ознаку для класифікації. Відповідно до його концепції, всі казки відрізняються деякими структурними закономірностями, тобто незалежно від сюжету, деталі казки мають спільні типи будови або характером дійових осіб (у випадку, коли нема єдності композиції). Вчений класифікує жанр чарівної казки по наявності в основному випробуванні «Битви – Перемоги» або за наявності «Важкого завдання - Рішення важкого завдання».

В.Я.Пропп виділяє 10 типів казок - ланцюжків:

- відсилання, викликане бідною;
- ряд уникнутого або здійсненого пожирання;
- ряд обмінів;
- напрохання в хату і вигнання з неї;
- ряд придбань або нагород;
- ряд дій не до ладу;
- ряд відмов у допомозі;
- чіпляння один за одного;
- вбивання про дрібниці;
- багаторазове запитування або розповідання.

В.Я.Пропп власне казкою називав тільки чарівну казку. В якості визначення він вибрав таке: "чарівна казка є оповідання, побудоване на чергуванні ... функцій у різних видах, при відсутності деяких з них для кожного оповідання і при повторенні інших".

Таким чином, можна говорити про те, що чарівна казка виділяється не за ознакою чарівності або чудесності, а за зовсім чіткою композицією. Практично завжди чарівна казка починається з якою - небудь "біди" - це може бути порушення заборони, викрадення, розлука. Потім з'являється герой, який відправляється на пошуки, зустрічає на шляху дарувальника, який передає йому чарівні предмети і т.п. Які - то дії можуть бути пропущені або змінені, але структура завжди зберігається.

З усього перерахованого вище можна зробити висновок, що казка - це цікава розповідь (усна чи письмова) про неймовірні, але повчальні історії.

2.3. Основні функції казки як методу психологічної роботи

Вивчаючи незмінні елементи казки, В.Я.Пропп [19] дав визначення поняттю «функція». На його думку, функція - це вчинок діючої особи, обумовлений з погляду його значимості для ходу дії. Також він сформулював постулати щодо функцій наступним чином:

1. постійними, стійкими елементами казок служать функції дійових осіб, незалежно від того, ким і як вони виконуються. Вони утворюють основні складові частини казок;
2. число функцій, відомих казці, обмежене;
3. послідовність функцій завжди однакова.

Функціональна палітра казки надзвичайно розмаїта: її естетичні функції доповнюються і переплітаються з функціями пізнавальними, морально-етичними, соціально-виховними, розважальними, психокорекційними та ін.

Носсрат Пезешкіан [20] виділяє наступні психокорекційні функції казки:

1. Функція дзеркала. Зміст казки стає тим дзеркалом, яке відображає внутрішній світ людини, полегшуючи тим самим ідентифікацію з ним.
2. Функція моделі. Казки відображають різноманітні конфліктні ситуації і надають можливі способи їх вирішення або вказують на наслідки окремих спроб їх вирішення. Отже, вони допомагають навчатися за допомогою моделі.
3. Функція опосередкування. Казка виступає в якості посередника між клієнтом і психологом, знижуючи тим самим опір клієнта.
4. Функція зберігання досвіду. Після закінчення психокорекційної роботи, казки продовжують впливати на повсякденне життя людини.
5. Функція повернення на більш ранні етапи індивідуального розвитку. Казка допомагає клієнту повернутися до минулої радісної безпосередності. Вона викликає радість і здивування, відкриває світ фантазії, образного

мислення, безпосереднього входження в роль, яку пропонує зміст. Казка допомагає пробудженню дитячих і творчих сил у самого психолога, працюючого з клієнтом. Вона активує його роботу на рівні інтуїції.

6. Функція альтернативної концепції. Казка звучить для клієнта не в загальноприйнятому заданому сенсі, а пропонує йому альтернативну концепцію, яку клієнт може або прийняти, або відкинути.

7. Функція змінення позиції. Казки несподівано викликають у дитини або дорослого нове переживання, в його свідомості відбувається змінення позицій [].

Ю.А.Лебедев виділяє шість основних функцій казок:

1. функцію соціалізації;
2. креативну функцію;
3. голографічну функцію;
4. розвивально-терапевтичну функцію;
5. культурно-етнічну функцію;
6. лексико-подібну функцію.

Функція соціалізації полягає в залученні нових поколінь до загальнолюдського і етичного досвіду. В даному випадку казка приходить на допомогу людині і розширює межі його індивідуального життєвого досвіду.

Креативна функція - це здатність виявляти, формувати, розвивати і реалізовувати творчий потенціал особистості, його образне й абстрактне мислення.

Голографічна функція проявляється в трьох формах:

1. здатність представляти світобудову в його тривимірному просторовому і часовому вимірах;
2. потенційна здатність актуалізувати всі органи чуття людини і бути основою для створення всіх видів, жанрів естетичної творчості;
3. здатність в малому представляти велике.

Розвивально-терапевтична функція казки представлена в активній дії на емоційно-образний потенціал особистості і сприяє збереженню і розвитку індивідуального здоров'я.

Культурно-етнічна функція проявляється в історичному відображенні народу, його мови, його менталітету, його традицій і звичаїв.

Лексико-подібна функція казки - це здатність формувати мовну культуру людини, володіння багатозначністю народної мови, її художньо-образним багатством.

Казка, як ефективний засіб виховання і навчання дітей різного віку, може допомогти вирішити такі завдання в психолого-педагогічній діяльності:

1. Насамперед, це встановлення контакту з дитиною, створення комфортного, відповідного віковим особливостям середовища. Будучи емоційно включеною в те, що відбувається, дитина охоче приймає завдання на різноманітну пізнавальну діяльність.

2. Ідентифікуючи з героями літературного твору, співпереживаючи їх пригодам, дитина отримує можливість прояву багатьох почуттів: страху, сорому, образи і т.д. Це відбувається і при звичайному слуханні казки. Посилення ж терапевтичного ефекту досягається при програванні казкових сюжетів. При відповідній участі дорослого ігри наближаються до психодрами, так як дитина висловлює почуття в реальній взаємодії. Тому ігри-драматизації на казкові сюжети можуть входити в програму психотерапевтичної роботи.

3. Казки розмовляють з дитиною емоційно-насиченою, близькою їй мовою метафор, без прямої настанови. Вони не тільки «дають дитині відчуття, що вона не самотня у своїх страхах і переживаннях», а й пропонують в образній формі аналогічні навчальні ситуації, тобто дозволяють дитині «бачити» нові рольові позиції, нові способи дії. НЛП спирається на несвідомий рівень цього процесу. Багато психолого-педагогічних підходів роблять акцент на усвідомленні дитиною морально-етичних норм, тобто впливають на розширення поведінкового репертуару.

4. В усвідомленні потребують не тільки етичні норми, а й власне почуття. Казка, з одного боку, залучає дитину в світ переживань, з іншого боку - зберігає здатність бачити те, що відбувається «ззовні».

Отже, можна зробити висновок, що функції-це невід'ємна частина казки. З її допомогою казка має важливе значення для формування певних якостей у дитини і дорослого.

2.4. Види казок, які застосовуються у психологічній практиці

Читаючи казку, ми стежимо за сюжетом, який захоплює. Наша несвідомість вже осмислює зміст і обирає найприємніше для себе, тобто те, яке найбільш співзвучне зі світовідчуттям на даний момент. У цьому секрет «вічної популярності» казок - в будь-якому віці в них можна відкрити щось таємне і хвилююче, тому казкотерапія - це процес пошуку сенсу, розшифровка знань про світ і систему взаємовідносин в ньому, це символічний банк життєвих ситуацій; це процес об'єктивації проблемних ситуацій; це процес активізації ресурсів, потенціалу особистості.

У психологічній практиці використовують різноманітний літературний матеріал і в даний час існує два основних види казок: народні та авторські. І народні, і авторські казки у свою чергу можуть бути розділені на казки про тварин, побутові, страшні й чарівні казки. Крім цього авторські казки можуть мати дидактичний, психокорекційний, психотерапевтичний і медитативний характер.

Зупинимось докладніше на кожному з цих видів казок, а також їх впливі на розвиток особистості.

1. Народні казки: Найбільш давні народні казки в літературознавстві називаються міфами. Найдавніша основа міфів і казок - єдність людини і природи. Для нашого далекого предка природа була живою і процес «міфоскладання» і «казкотворчості» був пов'язаний з принципом

«оживлення». Саме цей принцип використовують сьогодні, створюючи нові казки.

У народних казках тема краю як межі між будинком і зовнішнім світом дуже докладно психологічно опрацьована. Навіть з невеликого репертуару казок, відомих сучасному міському молодшому дошкільнику, він може дізнатися, як по-різному можна перетинати цей кордон в залежності від обставин і ступеня готовності головного героя до виходу за межі рідного дому. Залучення дитини до фольклорного розуміння теми краю піднімало його особистий досвід (досвід власних падінь; нестійкість поставлених на краю предметів; обґрунтування батьківських заборон, пов'язаних з реальним перебуванням дитини на краю чого-небудь), піднімало цей досвід на висоту культурно-символічного узагальнення та надавало цьому поняттю ще й магічний зміст. Такі смислові відтінки здатна вловити дитина старше двох-трьох років - у цьому віці починається активне становлення символічної функції свідомості.

Можна виділити загальні для всіх народних казок надзвичайно важливі для нас ідеї:

1. Навколишній світ - живий. В будь-який момент все може заговорити з нами. Ця ідея важлива для формування дбайливого і осмисленого ставлення до того, що нас оточує - починаючи від людей, і закінчуючи рослинами і рукотворними речами.

2. Об'єкти навколишнього світу, які ожили, здатні діяти самостійно, вони мають право на власне життя. Ця ідея важлива для формування почуття прийняття іншого.

3. Поділ добра, зла, перемога добра. Ця ідея - важливе для підтримки бадьорості духу та розвитку прагнення до кращого, тобто для морально-етичного розвитку.

4. Найцінніше дістається через випробування, а те, що далось даром, може швидко піти. Ця ідея важлива для формування механізму визначення мети й терпіння.

5. Навколо нас безліч помічників. Але вони приходять на допомогу тільки в тому випадку, якщо ми не можемо впоратися із ситуацією або завданням самі. Ця ідея важлива для формування почуття самостійності, а також довіри до навколишнього світу. Наше життя багатогранне, тому сюжети народних казок різноманітні.

2. Казки про тварин: Діти до 5 років ідентифікують себе з тваринами, намагаються бути схожими на них. Тому, казки про тварин найкраще передають маленьким дітям життєвий досвід. Представники тваринного царства знайомі їм або як товариші по іграх, або як знайомі постаті в зоопарку, що вселяють то жах, то захоплення, або як напівуявлені істоти з незрозумілими властивостями, про які вони тільки чули або читали. Може бути, всі вони «сходять» до нього з телевізійного екрану, де в цьому віці навіть реклама випромінює чарівний світ.

3. Побутові казки: Вони розповідають про мінливості сімейного життя, показують способи вирішення конфліктних ситуацій, формують позицію здорового глузду і почуття гумору по відношенню до негараздів, розповідають про маленькі сімейні хитрощі. Тому побутові казки незамінні в сімейному консультуванні і при роботі з підлітками, яка спрямована на формування образу сімейних відносин.

4. Страшні казки: Ці казки розповідають про нечисту силу. У сучасній дитячій субкультурі розрізняють також казки - страшилки. Вони є цікавим психологічним матеріалом, який дозволяє побачити найпотаємніші куточки світу дітей. Зміст страшних розповідей дуже залежить від культурних і соціальних традицій оточення, в якому росте і виховується дитина. Ці історії у дітей різних країн мають безсумнівні риси подібності в сюжетах, поетичних особливостях, манері виконання. Подібність закладено як у загальних фольклорних казкових коренях страшних оповідань, так і в психології маленьких оповідачів і слухачів, в колективному житті яких страшилкам належить особливе місце і значення. Герої страшилки умовні і безіменні. Характери їх не розкриваються, а вчинки майже не мотивуються.

Вони просто уособлюють зіткнення сил добра і зла. В страшилці завжди можна знайти персонажів, що страждають - це члени казкової сім'ї. Саме з героєм-дитиною ототожнює себе оповідач. Різноманітність сюжетів страшилок невелика. Як і в казці, вони монтуються з традиційних смислових цеглинок - мотивів, ситуацій. Практично всі вони ясно несуть на собі печатку психологічних проблем дитинства [12].

5. Чарівні казки: Ельконінова Л.І. і Ельконін Б.Д. [24] у своїй роботі вважають, що суб'єкт, який заданий в чарівній казці - це суб'єкт, який втілює місце самого завдання в світі. Його суб'єктність виражається в прийнятті на себе праці та виконання завдання, турботи і роботи з виконання дії. Це суб'єкт вчинку та ініціації дії. У казці представлена форма ініціативного ставлення до світу. Ініціація дії - це основна подія, в якій народжується суб'єкт слухання казки. Чарівні казки і близькі до них художні форми часто використовуються в дослідницькій і педагогічній практиці. З їх допомогою у дошкільнят намагаються вибудувати бажану «морально-правильну» поведінку.

6. Авторські казки: Вони більш образні, ніж народні. Якщо ми хочемо допомогти людині усвідомити свої внутрішні переживання, ми, скоріше за все, виберемо авторську казку, незважаючи на велику кількість особистісних проєкцій. Деякі авторські казки формують негативний життєвий сценарій, але він складається в тому випадку, якщо філософський та духовний сенс казки був не зрозумілий. Тоді робота з життєвим сценарієм повинна бути розпочата з переосмислення філософського сенсу казки.

Такий вид авторських казок, як дидактичні казки створюються педагогами для «упаковки» навчального матеріалу. При цьому абстрактні символи (цифри, букви, звуки, арифметичні дії тощо) одушевляються, створюється казковий образ світу, в якому вони живуть. Ці казки можуть розкривати зміст і важливість певних знань. У формі дидактичних казок «подаються» навчальні завдання.

Інший вид казок - **психокорекційні** - створюються для м'якого впливу на поведінку дитини. Під корекцією тут розуміється «заміщення» неефективного стилю поведінки на більш продуктивний, а також пояснення дитині сенсу того, що відбувається. Застосування цих казок обмежене за віком (приблизно до 11-13 років) і проблематикою (неадекватна, неефективна поведінка).

Психокорекційну казку можна просто прочитати дитині, не обговорюючи її. Це дає їй можливість бути наодинці із самою собою і подумати. Якщо дитина хоче, можна обговорити з нею казку, сформулювати «казковий урок», програти її за допомогою ляльок, малюнків, мініатюрних фігурок.

Також виділяють **психотерапевтичні казки**. Однак психотерапевтичні та психокорекційні казки можна розглядати як ідентичні.

До психотерапевтичних відносять «казки, що лікують душу». В них розкривається глибинний сенс подій, що відбуваються; наводяться історії, допомагають побачити, що відбувається з іншого боку, зі сторони життя духу. Вони не завжди однозначні, не завжди мають «традиційно» щасливий кінець, але завжди глибокі і проникливі. Ці казки часто залишають людину з питанням, що стимулює процес особистісного зростання.

Більшість психотерапевтичних казок присвячено проблемам життя і смерті, відношенню до втрат і придбань, повторюваним подіям, коханням. Ці казки створюються в процесі пошуку сенсу подій і проблемних ситуацій. Психотерапевтичні казки можуть бути адресовані дітям, якщо потрібно пояснити проблему життя і смерті, у разі психотравми (смерть близької людини, розлучення батьків та інше). При використанні психотерапевтичних казок важливі три речі:

- Доречність
- Щирість
- Дозованість

Як би не любив психолог казки, їхнє використання повинне бути доречним. У іншому випадку можна спотворити всю ідею. Першу психотерапевтичну казку доречно використовувати лише тоді, коли вона найбільше яскраво й образно ілюструє основну думку психолога при формулюванні «зворотнього зв'язку» клієнту.

Функції психотерапевтичних казок:

- Казка заповнює прогалини індивідуальної історії людини і доповнює її загальнолюдською інформацією.
- Казка дозволяє актуалізувати моменти особистої історії, що витісняються людиною.
- Казка відображає внутрішній конфлікт суб'єкта і дає можливість поміркувати над ним.
- Казка є символічним "буфером" між людиною і казкотерапевтом. Завдяки цьому опір суб'єкта зменшується і енергія направляється на рефлексію та самоаналіз.
- Казка служить альтернативною концепцією сприйняття неоднозначних життєвих ситуацій.
- Казка формує віру в позитивне вирішення проблеми.

Медитативні казки створюються для накопичення позитивного образного досвіду, зняття психоемоційного напруження, створення кращих моделей взаємовідносин з навколишнім світом, іншими людьми. Звідси їхня особливість - відсутність конфліктів і злих героїв.

Таким чином, казка відіграє величезну роль у розвитку особистості. Надаючи великий вплив як на свідомі, так і на несвідомі сторони особистості, казка побічно дозволяє придбати значимий для людини життєвий досвід.

Розділ 3. Казка як важливий засіб розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку

3.1. Казка як засіб для розвитку словесно-логічного мислення та уяви

К. Д. Ушинський [25] писав, що ніхто не в змозі змагатися з педагогічним генієм народу, тобто казкою. Як відомо, педагогічним ідеалом Ушинського було гармонійне поєднання розумового і морально-естетичного розвитку. На тверде переконання великого російського педагога, це завдання може бути успішно виконане за тієї умови, якщо у вихованні буде широко використано матеріал народних казок. Завдяки казкам, в душі дитини з логічною думкою зростається прекрасний поетичний образ, розвиток розуму йде поруч з розвитком фантазії та почуття.

Ушинський детально розробив питання про педагогічне значення казок та їх психологічний вплив на дитину; він рішуче підносив народну казку вище оповідань, опублікованих в освітній літературі спеціально для дітей, тому що останні, як вважав великий педагог, все-таки підробка: «дитяча гримаса на старечому обличчі».

Розкриваючи значення казки як педагогічного засобу, треба визнати, що, якщо дітям повторювати хоч тисячу разів один і той же моральний вислів, він для них залишиться мертвою буквою, але якщо ж розповісти їм казку, пройняту тією ж самою думкою, - дитина буде схвильована і вражена нею.

Діти рано привчаються вірно оцінювати розміри явищ, справ і вчинків, розуміти смішну сторону усіляких життєвих невідповідностей. У кожній казці є мораль, яка необхідна дитині, адже він має визначити своє місце в житті, засвоїти морально - етичні норми поведінки в суспільстві.

В якості основного психологічного механізму, що забезпечує встановлення і підтримання контакту між внутрішнім світом дитини і казковим світом, більшість авторів вважають процес ідентифікації дитини з головним героєм казки, якому сприяє ряд специфічних особливостей, властивих і казковому сюжету, і характеристикам персонажів. У термінах

аналітичної психології К.Г. Юнга доцільність казки природі дитини зводиться до того, що архетипічні символи складають «первісний розум» дитини, ще не витіснений життєвим досвідом і звичкою логічного мислення в області несвідомого. Співзвуччя казкового і внутрішнього світів дитини пояснюється також їх однаковою алогічністю і відсутністю необхідності будувати причинно-наслідкові зв'язки при сприйнятті казки, відносною простотою та доступністю стилю і мови казки, семантичною неперевантаженістю і т.д.

Незважаючи на все різноманіття поглядів на проблему казки в психічному розвитку дитини, всі автори солідарні у визнанні її безсумнівного існування. Причому багато з них схильні вважати, що її позитивний характер очевидний лише при розгляді казки фольклорного походження. Розвиваючий і виховуючий потенціал авторських казок, а також психологічні механізми їх впливу на дитину, що знаходяться в їх розпорядженні, залишаються для багатьох дослідників під великим питанням.

Бюлер К. спеціально вивчав роль казки в розвитку дитини. На його думку, герої казок прості та типові, вони позбавлені всякої індивідуальності. Часто вони навіть не мають імен. Їх характеристика вичерпується двома-трьома якостями, які є зрозумілими для дитячого сприйняття. Але ці характеристики доводяться до абсолютного ступеня: небувала доброта, хоробрість, винахідливість. При цьому герої казок роблять все те, що роблять звичайні люди: їдять, п'ють, працюють, одружуються і т.п. Все це сприяє кращому розумінню казки дитиною.

Сприйняття казки маленької дитини відрізняється від сприйняття дорослої людини тим, що це розгорнута діяльність, яка потребує в зовнішніх опорах. Запорожець А.В., Арановський Д.М. виділили специфічну дію для цієї діяльності. Це сприйняття, коли дитина стає на позицію героя твору, намагається подолати перешкоди, що знаходяться на його шляху. Теплов Б.М., розглядаючи природу художнього сприйняття дитини, зазначав, що співпереживання, уявне сприяння героя твору, становить "живу душу

художнього сприйняття". Співпереживання схоже з роллю, яку бере на себе дитина в грі. Ельконін Д.Б. підкреслював, що класична казка максимально відповідає дієвому характеру сприйняття дитиною художнього твору, в ній намічається шлях тих дій, які повинна здійснити дитина і дитина йде по цьому шляху. Там, де цієї дороги немає, дитина перестає розуміти її, як, наприклад, в деяких казках Г.Х.Андерсена, де є ліричні відступи.

Рєпіна Т.О. [26] детально простежувала шлях інтеріоризації сприйняття: у маленьких дітей розуміння є тоді, коли вони можуть спиратися на зображення, а не тільки на словесний опис. Тому перші дитячі книжки повинні бути книжками з картинками, і картинки є основною опорою при розумінні дії. Пізніше таке розуміння стає менш необхідним. Тепер основні дії мають бути відображені у словесній формі, але в тому вигляді і в тій послідовності, в якій вони реально відбуваються. У старшому дошкільному віці можливий узагальнений опис подій.

Розглядаючи значення казки в розвитку словесно - логічного мислення дитини, звернемося до праць Бруно Бетельхейма. У своїй чудовій книзі «Користь і значення чарівної казки», де він узагальнив свій досвід використання казки для психотерапевтичного впливу на дитину. Його книга пояснює, чому казки мають такий великий і позитивний вплив на поведінку та спілкування. Б. Бетельхейм вважав, що причина цих порушень - втрата сенсу життя. Щоб знайти цей сенс, дитина повинна вийти за вузькі межі зосередженості на самому собі і повірити в те, що він зробить значний внесок в навколишній світ, якщо не зараз, то хоча б у майбутньому.

Також дитина може розуміти стиль казки. Вона ще не вміє мислити логічно, і казка ніколи не обтяжує дитину якимись логічними міркуваннями. Казка пропонує дитині образи, якими вона насолоджується, непомітно для себе засвоюючи життєво важливу інформацію.

Відомий психолог Б.М. Теплов зазначає, що відсутність у дітей умінь і навичок гальмує розвиток, обмежує прояв їх здібностей. Це твердження сміливо можна віднести і до вміння дітей зв'язно висловлювати свої думки.

Тому дітям необхідно технічне вдосконалення мови і голосу. Чим більше дитина слухає казки, тим більше зразків мови і слів вона отримує.

Казки є найважливішими засобами розвитку виразності дитячого мовлення. Для дітей характерне образне мислення і, щоб уява дитини намалювала яскраву, барвисту картину, не потрібно докладного опису предмета, його способу дії, достатньо натяку. М.Н.Мельніков вважає, що саме цим зумовлена мова страшилок: «Фантастика для дитини - засіб пізнання навколишнього світу: зустріч з незвичайним, таємним, страшним допомагає формувати вміння аналізувати і синтезувати сприйняте органами почуттів, зберігати в будь-якій обстановці ясність розуму, самовладання, здатність діяти».

Л.С.Виготський [27] говорив про те, що «творча діяльність уяви знаходиться в прямій залежності від багатства і різноманітності колишнього досвіду людини, тому що цей досвід представляє матеріал, з якого створюються фантазії».

Варто зауважити, що казка приходить до дитини в ранньому віці і супроводжує її все життя. Вона є одним з найважливіших соціально-педагогічних засобів формування особистості. При слуханні і відтворенні казки функціонують і розвиваються основні мовні функції - експресивна і комунікативна.

Значення художньої літератури для розвитку мовлення дітей важко переоцінити. Е.А.Флерина справедливо вказує, що «літературні твори дають готові мовні форми, словесні характеристики образу, визначення, якими оперує дитина; важливо лише правильно їх зрозуміти і, засвоївши, правильно практично ними користуватися».

По тому, як дитина будує своє висловлювання, наскільки складно, цікаво, жваво вміє розповідати і складати, можна судити про рівень його мовного розвитку, про володіння багатством рідної мови і одночасно про рівень його розумового, естетичного і емоційного розвитку.

Виховання засобами казки являє собою складний педагогічний процес, в якому виконання різних підрядних між собою завдань виховання і навчання веде до єдиної мети - всебічного розвитку особистості дитини, збагаченню її духовного світу.

3.2. Основні види казок та їх вплив на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку

У роботі з дітьми дошкільного віку використовують різні види казок. Для розвитку пізнавальної активності використовують такі види казок як:

1. Психологічно-повчальна казка, структура якої підпорядкована дидактично-виховним функціям, розрахованих на стимулювання розвитку пам'яті, сприйняття та мислення дитини. Це твір, обсягом більший за релаксаційну казку, як правило, це декілька сторінок тексту, адресований дітям, в яких описано переживання труднощів, героїв, які можуть спіткати кожную дитину у період зростання і розвитку.

Тому фабули таких творів описують такі теми і ситуації, з якими дитина може зіткнутися кожен день в реальному житті наприклад, перебування в лікарні, розлука з близькими, візит до стоматолога, перші дні в дитячому садочку, перебування в таборі, конфлікти з однолітками чи батьками та ін. Вони відносяться до пізнавальної активності, спонукають до зміни в поведінці дитини дошкільного віку через запропоновані їм нові варіанти і способи вирішення дитячих страхів і проблем. Однак, такі твори не позбавлені при цьому елементів «магічності, дивовижності», оскільки їх героями можуть бути не тільки «справжні» діти, але й інші казкові герої – звірі, рослини, предмети, які часто долають стереотипи, приписані їм ще з часів Езопа, наприклад віслюк перестає бути впертим, заєць – боягузом і не втікає перед труднощами, а повертається до них обличчям і т.д. Завдяки цьому дитина дошкільного віку ототожнює себе з героєм і, таким чином, розширює свій репертуар поведінки. Слід при цьому додати, що цей різновид казки має вплив на емоції, допомагає розібратися у власних почуттях, а через

зв'язок з конкретною ситуацією, яка ці почуття викликає, полегшує їх розуміння, розширює словарний запас, заохочує до розмови про власні проблеми, під безпечним казковим «прикриттям», а також мотивує дитину до пошуку нових рішень.

Психологічно-повчальною казкою може виступити розповідь «Червона Шапочка», «Сестриця Оленка та братик Іванко», «Пані метелиця».

2. Дидактична казка – найпростіша і ненав'язлива казка, яку найчастіше використовують в роботі з дітьми дошкільного віку. Мета дидактичної казки – передати дитині нові знання, вміння та навички. Найчастіше така казка закінчується невеликим простим завданням що пов'язане з темою казки, яке дитина повинна виконати вдома. Коло знань, умінь і навичок, яким навчає дидактична казка, обширний. Це може бути замаскована під казку проста розповідь про те, як і навіщо потрібно уважно переходити дорогу, вітати своїх друзів зі святами, наприклад, з днем народження, навчитися самотійно одягатися чи заварювати чай, як і навіщо потрібно прибирати на місце іграшки, бути ввічливими з оточуючими людьми. Таким чином дидактична казка допомагає дитині розвивати пізнавальну активність, формуючи мислення, увагу тощо.

Дидактична казка є ефективним засобом емоційно-образного підсилення пізнавальних інтересів на інтегрованих заняттях, в якій головне не сюжетність, а одухотворення певних фактів, властивостей, засобів виразності предметів. Прикладом можуть бути казки, які створюються педагогами для пояснення навчального матеріалу. При цьому абстрактні символи, цифри, букви, звуки, арифметичні дії тощо, уособлюються, створюється казковий образ світу, в якому вони живуть. Дидактичні казки можуть розкривати сенс і важливість певних знань для дитини. Прикладами таких казок може бути розповідь «Троє поросят», «Три ведмеді» та «Рукавичка».

3. Казка з завданнями. Серед цікавих завдань особливу увагу займають казкові завдання, тобто завдання із казковими образами, казковими

сюжетами. Здається, казка і математика – поняття несумісні, проте казкова форма дозволяє запровадити незвичні, захоплюючі ситуації у математичних завданнях. Саме таке з'єднання сприятливе для підготовки дітей дошкільного віку до навчання, оскільки через казкові елементи педагог може знайти шляхи до пізнавальної активності дитини. Читаючи такі казки із завданнями, дитина знайомиться з основними поняттями, такими як: «пори року», «кольори», «розмір», «кількість», «якість», «положення в просторі», «емоції» та багатьма іншими. А ігрові завдання розвивають логічне мислення, пам'ять, увагу, уяву та сприймання, вчать розрізняти предмети за певними ознаками. Зустріч дітей із знайомими героями казок не залишає їх байдужими, казка викликає в дітей радість та інтерес.

Відомий математик А. Макрушевич зазначав, що людина, яку не виховують на казках, важче сприймає світ ідеальних прагнень, завдяки казці починає відрізняти реальне від незвичного, що не можна розвивати, минаючи казку, як уяву, а й перші навички критичного мислення. Казки потрібні, особливо в вивченні нового матеріалу, який вимагає розвитку уяви, вміння обмірковувати запропоновану ситуацію, виявляти і використовувати необхідну інформацію ухвалення рішення. До такої казки дитина може повертатися неодноразово для читання і роботи над розвиваючими завданнями. Прикладами таких казок є «Хлопчик-мізинчик», «Подарунки феї», «Вісликова шкіра» та інші.

4. Народні казки допомагають розвинути соціально-моральний розвиток дітей. Казкові розповіді формують у дітей дошкільного віку соціально-моральний розвиток, тобто допомагають оволодіти навичками відображення позитивних та негативних персонажів. Формують емоційно-ціннісний розвиток дитини дошкільного віку, викликають радість і захоплення від зустрічі з колобком, адекватно реагувати на події та ситуації, емоційно сприймати зміст казки. Найголовніше те, що народні казки формують пізнавальний розвиток дітей дошкільного віку, допомагають розвивати увагу, мислення, вміння спостерігати і розрізняти різні фігури,

кольори. Прикладом таких казок можуть бути «Колобок», «Курочка ряба», «Ріпка» та інші. Отже, проаналізувавши види казок та їх вплив на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку можна зробити висновок, що *казка розвиває у дитини дошкільного віку складові пізнавальної активності такі як: пам'ять, мислення, увагу, уяву, мовлення, сприйняття та стимулює до навчання.*

3.3. Роль казки у формуванні особистості дошкільника

Дошкільне дитинство, короткий період у житті людини, який має для дитини дуже велике значення. У цей період розвиток йде як ніколи більш бурхливо і стрімко, з абсолютно безпорадної, нічого не вмілої істоти вона поступово перетворюється у відносно самостійну, активну особистість; розвиваються всі сторони психіки дитини, і тим самим закладається фундамент для подальшого особистісного росту.

К. Бюлер називав дошкільний вік періодом казок. На його думку, це найбільш улюблений літературний жанр дитини.

Казка - це дуже важливий провідник естетичного життя дитини. Саме в дошкільному віці відбуваються глибокі зміни в розвитку естетичного сприйняття. Воно вимагає, щоб дошкільник якось увійшов всередину зображуваних обставин, подумки взяв участь в діях героїв, пережив їх радості і печалі. Такого роду активність надзвичайно розширює сферу духовного життя людини, має важливе значення для його розумового і морального розвитку. У дошкільника починають складатися реалістичні критерії естетичних оцінок.

Казка проникає в усі види діяльності дитини - дошкільника. Вона лежить в основі образотворчої діяльності (дослідження Т. С. Комарової, Н. М. Сокольникова та інші); музичної діяльності (С. І. Букатіні, Ш. А. Ветлугіна, О. П. Радинова та ін); ігрової (Т. А. Антонова, М. Я. Михайленко, Д. Б. Ельконін та інші). Особливою ж увагою казка користується в художньо – мовленнєвій діяльності.

Дитячий садок знайомить дошкільнят із кращими творами для дітей та на цій основі вирішує цілий комплекс взаємопов'язаних завдань морального, розумового, естетичного виховання. У дитини формують також деякі елементарні вміння аналізувати твір (його зміст і форму). До моменту вступу до школи кожна дитина повинна вміти визначити основних героїв (про кого йдеться в творі), висловити своє ставлення до них (хто подобається і чому), визначити жанр твору (вірш, розповідь, казка), вловити найбільш яскраві приклади образності мови (визначення, порівняння та ін.)

Дитина дошкільного віку любить гарну казку: думки і почуття, викликані нею, довго не згасають, вони проявляються в наступних подіях, оповіданнях, іграх, малюванні дітей.

Процес розвитку естетичного сприйняття дуже помітний у дошкільному віці. Зрозуміти, що художній твір відображає типові риси явищ, дитина може вже в 4-5 років.

Починаючи з 5 років, дитина ідентифікує себе переважно з людськими персонажами: царівною, солдатом, багатирем, принцесою та ін. Чим старшою стає дитина, тим з більшим задоволенням вона читає історії і казки про людей, тому що в цих історіях міститься розповідь про те, як людина пізнає світ. Приблизно з 5-6 років дитина воліє пізнавати чарівні казки.

Дослідники відзначають таку особливість художнього сприйняття дитини, як активність, глибоке співпереживання героям творів. У старших дошкільників з'являється здатність подумки діяти в уявних обставинах, як би ставати на місце героя. Наприклад, разом з героями казки діти відчують почуття страху в напружені драматичні моменти, почуття полегшення, задоволення при перемозі справедливості. Багато казок вселяють впевненість у торжество правди, у перемозі добра над злом. Оптимізм художніх творів особливо подобається дітям і підсилює виховне значення цього засобу.

Протягом дошкільного віку розвиток відносин до художнього твору проходить шлях від безпосередньо наївної участі дитини в зображених подіях до більш складних форм естетичного сприйняття.

Дошкільник в сприйнятті художнього твору не егоцентричний. Поступово він навчається ставати на позицію героя, подумки йому сприяти, радіти його успіхам і засмучуватися його невдачам.

Таким чином, казка є одним із соціально-педагогічних засобів формування особистості, вона, як і будь-який твір мистецтва, змушує хвилюватися, співпереживати персонажам і подіям.

Розділ 4. Методи і форми роботи з казкою

4.1. Педагогічні умови використання казок

Для підвищення ефективності впливу казки на розвиток пізнавальної активності дошкільників необхідно забезпечити дотримання педагогічних умов використання казок:

1. Використання казки у процесі спілкування з дітьми в різних видах діяльності в контексті вирішення завдань виховання.

2. Використання наочності у процесі роботи з казкою (спостереження за об'єктами та явищами, розглядання ілюстрацій тощо).

3. Застосування казок у системі: на початковому етапі – використання коротких казок, уривків з казок про живі об'єкти, явища природи з метою забезпечення позитивного емоційного відгуку на сприймання даного об'єкту. Надалі – використання коротких казок про живі організми, неживі об'єкти природи, явища природи з метою закріплення та розширення знань дітей про даний об'єкт чи явище, розвитку пізнавального інтересу до нього; застосування казок, у яких розглядаються потреби живого організму та прослідковуються зв'язки окремого об'єкта з іншими; застосування казок, у яких прослідковуються зв'язки й залежності у природі в багатоступеневій ієрархічній послідовності та єдності; творча трансформація змісту знайомих

казок та інтеграція їх у різні види діяльності (під керівництвом вихователя); творча самостійна трансформація змісту знайомих казок дітьми.

Для реалізації системи роботи по казкотерапії, здійснюється добірка казок у відповідності до визначеної мети. Тексти підібраних казок аналізуються, виділяється їх наукова основа. Казки подаються таким чином, щоб забезпечити поетапність збагачення знань дітей: від уявлень про окремі об'єкти та явища до розуміння її цілісності.

4.2.Методи роботи з казками

Основним методом роботи з казками вважається принцип **метод казкотерапії**, де основним принципом є духовний, цілісний розвиток особистості людини, турбота про її душу.

Цей метод дозволяє вирішувати ряд проблем, що виникають у дітей дошкільного віку. Страх, тривога, агресія є афект, і, як при всякому афекті, задачею корекції є розвиток у дитини мистецтва самоконтролю. Процес казкотерапії дозволяє дитині актуалізувати й усвідомити свої проблеми, а також побачити різні шляхи їхнього рішення.

У дошкільному віці сприйняття казки стає специфічною діяльністю дитини, що володіє неймовірно притягальною силою, що дозволяє їй вільно мріяти і фантазувати.

При цьому казка для дитини не тільки вигадка і фантазія. Це ще й особлива реальність, що дозволяє розширити рамки звичайного життя, зіткнутися зі складними явищами і почуттями й у доступній для розуміння дитини казковій формі досягти дорослий світ почуттів і переживань.

У маленької дитини сильно розвинений механізм ідентифікації, тобто процес емоційного об'єднання себе з іншою людиною, персонажем і присвоєння його норм, цінностей, зразків як своїх.

Тому, сприймаючи розповіді, дитина, з одного боку, порівнює себе з казковим героєм, і це дозволяє йому відчути і зрозуміти, що не тільки в нього є такі проблеми і переживання.

Казкотерапія — процес пошуку змісту, розтлумачення знань про світ і систему взаємин у ньому; процес утворення зв'язку між казковими подіями і реальним життям; процес покращення внутрішньої природи та світу навколо. Провідною формою роботи є повсякденне спілкування вихователя з дітьми з використанням матеріалу казки. Застосовуються такі **методи роботи з казками**:

- читання казок, розповідь, бесіда за змістом казок;
- «образи перетворень»;
- малювання, ліплення, ручна праця за змістом казок;
- дидактичні ігри за сюжетами казок;
- ігри - психогімнастики, театралізовані ігри за сюжетами казок;
- використання казки як відповідь на запитання дитини.

Також застосовуються **творчі методи** роботи з текстами казок (перенесення героїв знайомих казок у нові обставини, зміна ситуацій у знайомих казках, створення нових сюжетів казок).

Для реалізації розробленої системи роботи з казками, було здійснено добірку творів В.О.Сухомлинського. Тексти підібраних казок проаналізовано, виділено їх моральну цінність та виховну мету.**(див. дод.1)**

Велику увагу треба приділяти **нетрадиційним методам** роботи з казками, які були запропоновані Д. Родарі і Н. Рижовою – різні варіанти створення казок природознавчого змісту (сторітелінгу): «біном фантазії»; «перевернення» казки; «вінегрет» з казок; продовження казки, розпочатої вихователем; придумування нового закінчення казки; казка в заданому напрямі; казки «навпаки»; гра-казка тощо.

4.3. Форми роботи з казкою

Виділяють такі **форми роботи з казкою**:

- розповідь від першої та третьої особи;
- розповідь і придумування продовження казки;
- складання казок дітьми;
- лялькотерапія;
- постановка і розігрування казки;
- аналіз казок;
- імідж-терапія;
- малювання казок;
- медитація за змістом казки.

Творчі справи з казками заслуговують особливої уваги. Вони розвивають фантазію дитини, її уяву, творче мислення, зв'язне мовлення. У неї формується вміння генерувати ідеї, що спонукає до творчої активності. Така робота вимагає від педагогів великої майстерності, творчого підходу.

Основні етапи роботи над казкою:

1. Підготовчий етап до сприймання казки;
2. Ознайомлення зі змістом твору (читання, розповідь);
3. Робота над лексичним матеріалом, художніми образами;
4. Розповідь дітьми казки та бесіда за змістом твору;
5. Творча робота (відтворення первинних вражень у процесі малювання, перетворення сюжету казки).

Прийоми творчої роботи з казкою:

Аналітичний – передбачає аналіз змісту казки-оригіналу, з'ясування та оцінка рис характерів дійових осіб, виявлення ключових проблем та їх причини.

Оперативний – заміна деяких якостей персонажів, предметів та явищ з метою розв'язання певних проблем.

Синтетичний – трансформація усього змісту казки відповідно до внесених змін.

Особливою плідністю відзначається синтетичний прийом творчої роботи з текстом.

Способи трансформації змісту твору:

“Зроби навпаки” – риси характеру та дії героїв замінюються на протилежні.

Збільшення-зменшення – перетворення маленького беззахисного персонажа у відважного й великого чи навпаки.

Прискорення-уповільнення – прискорення чи уповільнення дій одного з героїв твору.

Дроблення-об’єднання – поділ персонажа на частини, кожна з яких починає жити своїм життям або об’єднання різних істот в один організм.

Перервності-постійності – те, що відбувається тільки один раз, а потім зникає, стає постійним і навпаки.

Динамізації-статичності – перетворення нерухомого, твердого об’єкта у гнучкий, рухомий та навпаки.

Персоніфікації-деперсоніфікації – перенесення властивостей живих істот на неживі і навпаки.

Надання або відбирання властивостей – надання героєві казки нової властивості чи позбавлення якоїсь із них.

Універсалізації-обмеження – надання всім героям казки нових можливостей; позбавлення всіх дійових осіб, окрім головного героя, якихось властивостей.

“Шкідливе змінити на корисне” – використання позитивним героєм для добра чи корисної справи атрибутів негативного героя.

Відновлення-відкидання – надання можливості героєві чи антигероєві казки повернутися до життя або відкинути все зайве.

Заміна одних властивостей іншими, більш корисними – заміна одних об’єктів казки на інші.

Розділ 5. Використання казки в роботі з дітьми дошкільного віку

Ефективність використання казки в роботі з дітьми дошкільного віку в значній мірі залежить від підготовленості вихователя, його обізнаності з казковими сюжетами та вміння їх аналізувати. Тому, плануючи використання казки, педагогу слід визначити мораль казки, які почутті вона виховує, продумати завдання, які сприятимуть розвитку мовлення, мислення і уяви математичних здібностей, екологічному вихованню, розвиватимуть моторику руки. Казки розширюють словниковий запас, допомагають правильно будувати діалоги, розвивають зв'язне і логічне мовлення, збагачують його образність, емоційність. Широко використовуються видові та родові узагальнюючі поняття (посуд, овочі, рослини, тварини), активізується словник дошкільників за допомогою іграшок, ілюстрацій. Стимулюється вміння дітей вживати епітети, метафори, порівняння, синоніми, антоніми, образні вирази, приказки, прислів'я. Уточнюється розуміння дітьми абстрактних, часових, просторових понять, слів з переносними значеннями, фразеологічних виразів.

Добираючи казки, спочатку варто добирати такі, які можна не читати, а переповідати дітям. Це дасть змогу бачити очі дітей, їхню реакцію на розповідь.

Діти старшого дошкільного віку прагнуть самі придумати оповідання чи казку. У них досить розвинена творча уява, є певний життєвий досвід і вміння зв'язано висловлювати свої думки. Самостійне придумування казок сприяє розвитку творчих здібностей дітей, що є одним з важливих завдань виховання підростаючого покоління. При підготовці до самостійних розповідей дітей вчать описувати іграшку, картинку, переказувати відому казку, невеликі літературні твори, придумувати оповідання самостійно. Тема казки має бути близькою дітям, пов'язаною з їхніми інтересами, захоплювати їх. Лише при цій умові активно працює творча думка дітей, вони пригадують

різні події і ситуації з власного досвіду, комбінують їх, створюють нові. В процесі цієї роботи розвивається пізнавальна активність дітей.

5.1. Інтегроване заняття з розвитку мовлення, художньої літератури, ознайомлення з природою «Пригоди Дюймовочки»

Програмовий зміст: продовжувати знайомити дітей з казками народів світу; учити відтворювати та утримувати в пам'яті зміст знайомої казки; розвивати логіку висловлювань; вчити дітей встановлювати послідовність етапів росту рослин, порівнювати об'єкти природи, виділяючи спільні та відмінні ознаки; закріплювати назви пір року та їх ознаки; вправляти в узгодженні іменників у роді, числі, відмінку; розвивати пояснювальне мовлення; звернути увагу на лексичну сполучуваність слів.

Розвивати дрібну моторику рук. Виховувати вміння працювати в групах; доброчинні взаємини, дбайливе ставлення до птахів.

Матеріал: картинки із зображенням етапів росту рослин, олівці, зірки різного розміру, матеріал до дидактичних ігор «Хто де живе» та «Порівняй», картинки з зображенням пір року та їх ознак, лабіринт черв'ячка.

Хід заняття

Вихователь: Запрошую вас в найчарівнішу казку.

У казку відкриється вхід через мить.

Із серцем відкритим, з обличчям без маски

У світ чарівний цей сміливо ступіть.

Гостями ви будете в казковій країні,

А може, залишитесь там назавжди.

Там жителі будуть до вас всі гостинні,

Тож швидше в прочинені двері ідіть.

Сьогодні ми пройдемося стежинками казки, яку написав Г.Х. Андерсен, а її назву ви скажете самі. В одному місті жила-була жінка. Але в неї не

біло дітей. І пішла вона до старої чаклунки просити, щоб та допомогла їй. Дала жінці чаклунка зернятко, а та посадила його в квітковий горщик. Давайте спробуємо встановити послідовність росту рослин.

(Діти встановлюють послідовність росту рослини, викладаючи картинки і пояснюючи свої дії.)

Вихователь: Через деякий час виросла чудова, велика квітка. У середині квітки сиділа крихітна дівчинка. Знайдіть на малюнку маленькі зірки та зафарбуйте їх у жовтий колір.

(Діти виконують завдання кожен індивідуально.)

Вихователь: Зраділа жінка такому диву і назвала свою дівчинку Дюймовочкою.

Психогімнастика

Вихователь пропонує дітям зобразити за допомогою міміки: радість, сум, тривогу, злість тощо.

Вихователь: Якось вночі, коли Дюймовочка спала, у відчинене вікно залізла бридка і велика жаба і викрала дівчинку для свого сина. Що можна відкрити, а що відчинити?

Діти: відкрити можна пакунок, коробку, скриньку, банку тощо. А відчинити можна квартиру, двері, ворота тощо.

Вихователь: Коли рано-вранці бідолаха прокинулась і побачила, куди потрапила, то гірко заплакала. Бідній дівчинці довелося жити на краю болота.

Дидактична гра «Хто де живе?»

Мета: закріплювати знання про місця існування живих істот.

Діти знаходять картинки з зображенням житла різних живих істот: лисиця у норі, птах у гнізді, білка в дуплі, собака в будці тощо.

Вихователь: Але рибкам стало шкода дівчинки. Вони скупчилися разом і перегризли стебло латаття, на якому сиділа дівчинка, і Дюймовочку понесла течія. Повз річки пролітав хрущ. Він схопив дівчинку і поніс до

себе, на високе дерево. Пізніше до жука прийшли гості, щоб подивитися на незнайомку, але вона їм не сподобалася, бо не була схожа на них.

Дидактична вправа «Схожі – несхожі»

Мета: вчити виділяти спільні ознаки.

Вихователь: чим схожі, а чим різняться жуки та дівчинка?

Діти: спільне те, що у жука й дівчинки є голова, очі, рот, тулуб.

Різняться тим, що: у дівчинки дві ноги і дві руки, а у жука шість ніг; у жука є вуса, роги, крила, панцир тощо.

Дидактичне завдання-змагання «Порівняй»

Вихователь пропонує дітям розділитися на дві групи. Кожна отримує картинки.

Завдання: знайти більше відмінностей між малюнками.

Вихователь: Ціле літо і осінь прожила Дюймовочка в лісі одна. Та ось настала зима.

Дидактична гра «Пори року»

Мета: вчити встановлювати логічні зв'язки.

На килимі розкладено картинки із зображенням пір року. Вихователь пропонує дітям до кожної пори року знайти картинки, на яких зображено відповідні явища природи (зима : йде сніг; весна: квітнуть проліски; літо: цвіте липа; осінь: жовтіє листя тощо).

Вихователь: Блукаючи, бідолашна вийшла до великого поля і, врешті, опинилася біля нори. Так і залишилася вона зимувати у миші. Та одного разу, гуляючи по галереї, Дюймовочка побачила птаха-ластівку. Їй стало шкода птаха, і всю зиму турботлива дівчинка доглядала ластівку. Я вас теж хочу запитати: чи допомагаєте ви птахам узимку? З чого робите годівниці? Чим годуєте пташок? Чому треба піклуватися про пташок взимку? Які прислів'я, приказки знаєте про наших пернатих друзів?

Відповіді дітей.

Вихователь: Якось до миші завітав кріт і вирішив одружитися з дівчинкою. Ось настав день весілля, і кріт пообіцяв у подарунок

виконати будь - яке бажання дівчинки. Дюймовочка благала, щоб їй дозволили востаннє попрощатися з сонечком, і її випустили з нори. Чому кріт не любив сонце?

Діти: тому що це підземний мешканець, у народі його називають «сліпцем».

Вихователь: Хто ще мешкає під землею?

Діти: (Дощові черв'яки).

Вихователь: Допоможіть черв'ячку, який потрапив у чужу нірку, знайти з неї вихід.

Діти виконують завдання.

Вихователь: Дюймовочка вийшла на поверхню, простягнула руки до сонця і раптом... побачила ластівку. Дівчинка сіла на спину ластівці, і пташка віднесла її до короля ельфів. З того дня Дюймовочки настали щасливі часи. Чи здогадалися ви, як називається ця казка? Що б ви хотіли побажати дівчинці? Хто з героїв казки вам сподобався найбільше?

Відповіді дітей.

Вихователь: Ми повернулися із казки в рідненький, чудний наш садок!
Усім бажаємо здоров'я, благополуччя для дітей!

5.2.Інтегроване заняття з логіко – математичного розвитку, художньої літератури «На пошуки веселих чоловічків»

Програмовий зміст: визначити рівень знань про числа в межах семи; познайомити з цифрою 7; вправляти в умінні лічити порядковою і кількісною лічбою, умінні називати сусідні цифри; правильно відповідати на запитання "скільки?"; розширювати обсяг знань про геометричні фігури; розвивати логічне мислення; зорову пам'ять.

Матеріал: ілюстрації казкових героїв; геометричні фігури; дидактичні ігри та вправи: «Рахуй далі», «Сусідні числа», «Встав пропущену цифру», «Покажи цифрою», «Склади ціле» ; іграшки для порядкового рахунку;

клубок; цифри.

Хід заняття

Вихователь: Малята, а чи любите ви казки? Тож сідайте рядком-ладком — вирушаймо в казку... За широкими морями, за дрімучими лісами на височенній горі в казковому будиночку жили-були маленькі веселі чоловічки. Щовечора вони сідали на свої хмарки і летіли до пташок, звірят та й розповідали їм цікаві казки. Аж раптом злий чаклун, який жив неподалік, пустив злу віхолу, щоб вона розкидала чоловіків по всьому лісу і перетворила на справжню мозаїку — на дрібнісінькі частинки. Засумували тоді пташки і звірята. Невесело стало без казок. Давайте допоможемо знайти веселих чоловічків. А допоможе нам у цьому клубочок. Дорога повела вгору, а потім вниз.

Дидактична гра «Рахуй далі»

Умова: вихователь по черзі кидає дітям клубочок і називає будь - яке число, а діти, якщо ідуть «вгору», - дораховують від цього числа до семи і повертають клубок, якщо ідуть «вниз» - рахують зворотною лічбою від заданого числа до одного.

Вихователь: Отже, ми підійшли до річки, а через річку вузьенька кладочка. Але злий чаклун випередив нас, прибрав кілька дощечок.

Дидактична гра «Встав пропущену цифру»

(Робота з роздавальним матеріалом).

Дидактична гра «Сусідні числа»

(Вихователь показує число, дитина повинна назвати «сусіднє» число).

Вихователь: Зайшли ми до лісу. А де ж клубочок покотився?

Погляньте, та це ж теремок! Можливо, там сховав чаклун «Веселих чоловічків»? Хто там живе?

Діти: Віні-Пух, Буратіно, Чебурашка, Червона Шапочка, лікар Айболить,

Кіт у чоботях, Крокодил Гена.

Вихователь: Скільки всього казкових героїв? Порахуйте порядковою лічбою. Хто п'ятий за порядком? За яким за порядком казковим героєм стоїть Червона Шапочка?

Відповіді дітей

Дидактична вправа «Покажи цифрою»

(Робота з роздавальним матеріалом)

- 1) Скільки у Вінні -Пуха м'ячів?
- 2) Скільки грибів в кошику у Червоної Шапочки?
- 3) Скільки разів підстрибнув Чебурашка?

Самостійна робота з роздавальним матеріалом «Задачка з яблуками»

Вихователь: Айболить подарував Чебурашці 6 жовтих яблук (*діти викладають на верхній смужці 6 яблук*), а Крокодилу Гені 5 червоних яблук (*викладають на нижню смужку*). У кого яблук більше? На скільки? Як зробити так, щоб було порівну? Діти викладають на верхній смужці 7 морквинок, на нижній — 6 грибів. Треба зробити, щоб стало порівну.

По скільки стало морквинок і грибів? (*По сім*). Сім морквинок позначимо цифрою 7.

Фізкультхвилинка «Веселі чоловічки»

(Проводиться під музичний супровід).

Самостійна робота з роздавальним матеріалом «Намалюй килимок»

Вихователь: Казкові герої дуже вам вдячні, але у них до вас ще одне прохання — намалюй килимок. Бабуся для Червоної Шапочки стільки килимків вишила, але вона розгубилась, бо всі вони з різними візерунками. Запам'ятайте один з них і викладіть візерунок з геометричних фігур.

(Діти виконують завдання)

Сюрпризний момент.

(Під музику з кінофільму «Буратіно» з'являється Буратіно).

Буратіно. Що ж, малята, я вам підкажу, де чаклун сховав веселих чоловічків. Станьте до вікна обличчям, поверніть вліво, плесніть 3 рази, зробить 5 кроків, поверніть вправо, подивіться вниз: у коробці, схожій на трикутник, сховані «веселі чоловічки».

Вихователь: Дякуємо вам, казкові герої, і тобі, Буратіно.

У конвертах — розрізані на маленькі шматочки різні казкові герої - «веселі чоловічки».

Дидактична гра «Склади ціле»

(робота в парах)

Вихователь: Чи сподобалась вам подорож? Що вам сподобалось робити?

На занятті працювали, вірно цифри рахували.

Ручки наші заморились, ніжки наші потюпились.

Треба трішки нам спочити, бо стомились дуже діти.

5.3. Ситуативна міні – гра «Дівчина – Весна»

(Фрагмент з інтегрованого заняття з фізичного розвитку, ознайомлення з природою)

Міні – гра «Дівчина – Весна» заснована на авторській системі «Театр фізичного виховання й оздоровлення дітей», яка ґрунтується на законах Природи й дозволяє не лише тренувати тіло, але й розвивати інтелект, а також формувати у дітей необхідні духовні якості, розвивати їх пізнавальну активність за допомогою казки.

Вихователь: Щороку до нас приходить квітуча, запашна пора – весна! Вона така юна, весела й безтурботна, як дівчина. Так і назвемо її – дівчина Весна...

Впр.1 «Бруньки розпускаються»

З в.п. лежачи на спині згрупувавшись – повільно розводити руки й ноги в сторони.

Вихователь: Очі в дівчини Весни сяють, як сонце! Куди вона не гляне – туди ж линуть теплі сонячні промінці.

Впр.2 «Промінці»

З в.п. лежачи на боці з упором на зігнутий лікоть – зводити і, витягаючи, розводити вільно лікоть і коліно.

Вихователь: Після холодної і суворої бабусі Зими прихід весни – завжди довгоочікуваний. Кожен листочок, кожна гілочка і травинка радіють появі дівчини Весни.

Впр.3 «Радісне чекання»

З в.п. лежачи на животі, ноги зігнуті в колінах – помалу повертатися, роблячи приставні кроки по черзі в кожній бік.

Вихователь: Молоді пагони радісно тягнуться назустріч Весні та сонцю.

Впр.4 «Пагони тягнуться»

З в.п. лежачи в упорі – тягтися руками й ногами в протилежні боки, намагаючись ніби «підрости», витягнутись.

Вихователь: Дівчина Весна любить заплітати у своє кучеряве волосся гарні польові квіти, і коли вона легко ступає по землі, квітки ніжно дзеленчать, як маленькі дзвіночки.

Впр.5 «Квіти - дзвіночки»

З в. п. стоячи навкарачках (середнє положення) – робити різні рухи головою (уперед – назад, ліворуч – праворуч, кругові рухи), промовляючи при цьому: «Дзень – дзелень, дзень – дзелень!»

Вихователь: А ще Весна полюбляє алмазні прикраси із зірочок, які вона запалює на високому небі.

Впр.6 «Зірки загоряються»

З в.п. лежачи, упор ззаду – підіймати по черзі кожну ногу, випрямляючи її та відтягаючи носок («доторкаємося до зірок»).

Вихователь: Дівчина Весна подовгу дивиться на себе в дзеркало лісового озера – їй дуже хочеться бути гарною й усім подобатися

Впр.7 «Дзеркало лісового озера»

З в.п. стоячи навкарачках (високе положення) – плавно згинати руки, опускаючи плечовий пояс, при цьому підіймати по черзі ноги.

Вихователь: У Весни стрункі ніжки – молоді берізки.

Впр.8 «Стрункі ніжки»

З в.п. сидючи, упор ззаду – повертатися довкола вертикальної осі приставними кроками, випрямивши ноги.

Вихователь: Зазеленівши, берізки наповнюються соком, і березовий сік починає грати, як молода кров дівчинки Весни.

Впр.9 «Березовий сік»

Пересуватися навпочіпки в колону по одному, узявшись за руки і змінюючи напрямок руху.

Вихователь: Розквітли дерева, немов дівчата – подружки, вітають Весну, змахуючи гілочками; над ними весело гудуть бджоли.

Впр.10 «Квітування дерев»

З в.п. стоячи навколішках – виконувати різні нахили тулуба, а руками імітувати погойдування гілочок на вітрі.

Вихователь: Тополі струнко витяглися, побачивши, що до них наближається дівчина Весна, - і від цього стали здаватися ще вищими.

Впр.11 «Високі тополі»

З в.п. стоячи – підійматися навшпиньки і, підводячи руки, тягтися до гори.

Вихователь: Метелики, пурхаючи, сідали на легку смарагдову сукню дівчини Весни та прикрашали її неповторними травневим візерунком.

Впр.12 «Пурхання метеликів»

Ходьба навшпиньках у довільному порядку (але так, щоб не натикатися одне на одного), руки імітують рухи крил метелика, який пурхає.

Вихователь: Гарна дівчина Весна і вбранням, і добрими справами!

5.4.Сценарій театралізованої казки «Рукавичка»

(за мотивами української казки, розробка Г. Сенченко)

Ролі звірят виконують діти, а слова автора читає вихователь. Для музичного оформлення використані українські народні мелодії за вибором музичного керівника.

У залі встановлено декорації зимового лісу. Між засніжених ялин лежить велика бутафорська рукавиця.

Автор: Якось дід старий по дрова в ліс ходив

Та й лісі рукавичку загубив.

Бігла лісочком тим Мишка маленька,

Бачить: лежить рукавичка старенька.

А вже настала холодна зима,

А в Мишки – ні хатки, ні нірки нема.

Під музику між ялин біжить Мишка, зігнувшись і тремтячи від холоду.

Мишка: Вже прийшли зимові дні – треба щось робити (*помічає рукавичку*), хатка буде тут мені, в ній я буду жити.

Автор: Ось і живе там Мишка – шкряботушка.

Коли скаче Жабка – скрекотушка.

Жабка: Хтось там є? Чи нікого нема?

Мишка: (*з рукавички*) Я мишка – шкряботушка, а ти хто?

Жабка: А я жабка скрекотушка. Пусти мене хатку –

Будем разом жити, разом працювати!

Та удвох дружити! *(Заходить у рукавичку).*

Автор: Живуть спокійно у рукавиці і день і другій як сестриці.

Стрибає по снігу якось Зайчик довговухий.

Замерз. Побачив хатку та й постукав.

Під музику стрибає Зайчик із шарфом на шиї, зупиняється, ти, тре лапки, перестрибує з ноги на ногу. Стукає у рукавичку.

Зайчик: В рукавиці хтось є чи нема?

Бо мене застудила зима. *(Кашляє, тре лапки, вуха).*

Вуха замерзли, заholоли й ноги.

В рукавичці б мені відігрітись трохи.

Звірятка: *(з рукавички)*

- Я мишка – шкряботушка!

- А я жабка скрекотушка!

- А ти хто? *(разом)*

Зайчик: Та я ж Зайчик – побігайчик . Пустіть мене в хатку,

Будем разом жити, разом працювати,

Та утрюх дружити! *(Зайчика пускають).*

Автор: Дружно так живуть – усі працюють.

Хоч зима на дворі – не горюють!

Ось, раптом, Вовк біжить.

Замерз. Від холоду дрижить.

Під музику по залу підтюпцем біжить Вовк, дмухає на лапи. Помічає рукавичку і зупиняється.

Вовк: Яка тепла рукавичка тут лежить.

Тож зимою в рукавиці можна жить. *(Стукає.)*

Хтось неначе там шепоче,

А мене впустить не хоче. *(Знову стукає.)*

В рукавиці хтось є чи нема?

В лісі бродить сувора зима.

Звірятка: *(з рукавички)*

- Я мишка – шкряботушка!
- А я Жабка - скрекотушка!
- Я Зайчик – побігайчик!
- А ти хто?*(разом)*

Вовк: Та я ж Вовчок – сірий бочок!

Пустіть мене до себе, лякатися не треба,

Будем в мирі разом жити,

Працювати і дружити!*(Вовка пускають.)*

Звучить музика, падає сніжок – діти виконують таночок сніжинок.

Автор: А зима все сніжок підсипає... Білим землю, дерева вкриває,

В кучугурах нелегко ходить, ось іде ледве – ледве Ведмідь.

(Під музику перевалюючись, іде Ведмідь, не втримується, падає на чотири лапи, піднімається, іде далі. Зупиняється перед рукавичкою.)

Важко лапами переступає, бачить рукавичку та й питає:

Ведмідь: Ох і злюща настала зима! В рукавиці хтось є чи нема?

Звірятка: *(з рукавички)*

- Я мишка – шкряботушка!
- А я Жабка - скрекотушка!
- Я Зайчик – побігайчик!
- Я Вовчок – сірий бочок!
- А ти хто?*(разом)*

Ведмідь: Я ведмідь волохатий, пустіть мене до хати.

Будем в мирі разом жити, працювати і дружити!

(Ведмедя пускають.)

Автор: Бігла тім лісом красуня Лисичка,

Бачить: лежить на снігу рукавичка.

(Під музику легко й красиво біжить Лисичка).

Зупинилась та й розглядає

І голосно – голосно питає:

Лисичка: Хто живе в цій рукавиці?

Відгукніться до Лисиці!

Звірятка: *(з рукавички)*

- Я мишка – шкряботушка!
- А я Жабка - скрекотушка!
- Я Зайчик – побігайчик!
- Я Вовчок – сірий бочок!
- Я Ведмідь волохатий!
- А ти хто?*(разом)*

Лисичка: Я руда Лисичка. Буду всім сестричка,

Буду вам допомагати, можу ще й пісень співати.

Пустіть мене до рукавички!*(Лисичку пускають.)*

Автор: Дружно так живуть, працюють, хоч зима на дворі – не горюють!

Зайчик носить дрова, Вовчик їх рубає,

А Жабка лопатою сніг розгрібає.

Лисичка хату прибирає і пісню весело співає,

А Мишка у печі борщ наварила

І потім обідати всіх запросила.

(Звірятка працюють під музику.)

Працюють усі без втоми весь день,

А потім співають веселих пісень.

Звірятка виконують пісню «Чесно будемо дружити» сл.. і муз. Г. Бойко.

Автор: Якось близько Сорока літала,

На весь ліс вона скрекотала

Про те, що дужче сонце пригріло

І на дворі потепліло.

Що вже тане кругом сніг і лід,

І до лісу іде знову дід.

З лісу виходять Дід і пес Буян. Буян нюхає, відшукуючи слід, і приводить Діда до рукавиці.

Дід: Добре, що у ліс прийшли, - рукавицю тут знайшли.

З рукавиці виходять звірятка.

Звірятка:*(по черзі)* Тепло нам було зимою в рукавиці,
Кожен скаже вам «спасибі» як годиться!

Дід: І я радий, що без діла не лежала

І усіх вас рукавиця зігрівала.

Тож на згадку про зустріч таку

Всі давайте разом затанцюєм!

Звірятка танцюють навколо Діда, обіймаються, прощаються і розходяться. На
галявині залишаються Дід і Буян.

Дід: *(до Буяна)* Допоміг рукавицю знайти мені ,друзе,

То ж за це, мій Буян, тобі вдячний я дуже.

Ми ходили по лісу з тобою немало,

Тож тримай скибку хліба та ось шматок сала.

Сідають на пеньок й їдять.

Автор: Рукавичку знайшли, на галяві спочили,

Та додому пішли. Наша казка скінчилась.

Дід і Буян встають і ідуть.

5.5. Театралізація казки «Коза – дереза»

(Обробка лялькової вистави М. Карасьова)

*Запропонований музично – літературний матеріал спрямоване на те, щоб
допомогти дітям виразити свої почуття, хвилювання за допомогою
пісень, танців, віршів.*

Дійові особи: Дід, Баба, Коза, Заєць, Ведмідь, Рак.

Баба.

Вже на вечір повертає, а старого десь немає.

Як пішов годин у п'ять на базар козу куплять,

То вже їсти наварила, миски, ложки перемила,

Пообідала сама, а його нема й нема!

Закортіло, бач, старому привезти козу до дому!

Причепився, як смола. А тепер, якщо ті гроші

Вкрадуть люди нехороші?

Рак.

О, якусь розмову чую. Мабуть, це мій Дід іде, і козу свою веде.

(З'являється Дід, веде на налігачі Козу.)

Дід.

Ти, Козо, тримайся позаду. Що, стара, а ти й не рада,

Що Козу тобі веду?

Баба.

Чує серце – на біду ти привів оцю тварину!

Дід.

Та не лайся. Дай ряднину, я підстилки привезу, ну а ти паси Козу.

(Баба бере налігач. Коза впирається.)

Та шукай гарненько пашу. Нагодуй Кізоньку нашу,

Щоб була, немов гора, зрозуміла все, стара?

Баба.

Зрозуміла, ач, проклята, ти не бачиш, що то хата?

В поле, в поле повертай. Діду, он ціпок подай!

(Баба жене Козу пастися.)

Дід.

Ху! Полагодив я двері, сіна кинув до вечері,

Ще й соломки підстелив, наче все як слід зробив.

(З'являється Коза, слідом за нею Баба.)

Дід.

Кізонька моя мила, Кізонька моя люба, чи ти пила, чи ти їла?

Коза.

Не пила я і не їла, Баба пасти не хотіла.

Як ішла через місточок – ухопила зелений листочок,

Як ішла через гребельку – ухопила водиці крапельку.

От і вся моя їда.

Дід.

Що ти кажеш? От біда! Ти чого, стара, не пасла?

Молока не буде й масла, як Козу так годувать!

Коза.

І води їй не давать!

Баба.

І пила вона, і їла, чим же я їй не вгодила?

Коза.

Бреше – бреше, ти не вір, не пускай її у двір!

Дід.

Що робить мені з тобою? Сам займуся я Козою.

Сам водою напою, попасу і напою.

(Дід жене Козу пастися.)

Баба.

Ото потіха, мій старий із глузду з'їхав! О, назад уже жене. Ну, згадаєш ти мене!

(З'являється Дід з козою.)

Дід.

А тепер, стара не лайся, а скоріш Козу питайся,

Чи на полі паша є? До цих пір траву жує!

Баба.

Кізонька моя мила, Кізонька моя люба, чи ти пила, чи ти їла?

Коза.

Не пила я і не їла.

Дід.

Як таке сказати посміла?

Коза.

Як ішла через місточок – ухопила зелений листочок,

Як ішла через гребельку – ухопила водиці крапельку.

От і вся моя їда.

Дід.

Кізко, Кізко схаменися!

Коза.

От, дивися, причепився! Бабо, ти йому не вір, не пускай його у двір!

Дід.

Де ж мій ніж? Заріжу, кляту!

Коза.

Ох, який ти, Дід, завзятий! А поспробуй – но, заріж! Та не візьме мене ніж!

(Коза тікає.)

Дід.

Ти на мене не дивися, бачу й сам, що помилився, думав, буде молоко, а воно, бач, отако.....

(Через ліс іде Коза співає.)

Коза.

Я Коза – Дереза, за три копи куплена, півбока луплена,

Як залізе в мене біс – розжену увесь цей ліс!

(Зупиняється біля Зайчикової хатки, заглядає і вікно.)

Коза.

От і хатка є для мене. В хаті печене й варене,

Стіл накритий, ти дивись! Гей, хазяїне, озвись!

Утомились мої ноги, та й голодна я з дороги,

Ще й не спала цілу ніч... А пускай мене на піч!

А хазяїна немає.... Ну, поки він десь гуляє,

Я наїмся, я нап'юсь, і в цій хаті поселюсь!

(Коза заходить до хати. З'являється Засць.)

Засць.

Іменинник я сьогодні! Тож іще напередодні

Всім запрошення послав, і обід приготував.

Банка меду є Ведмедю, для Лисиці буде птиця,

Вовку м'яса кілограм з холодильника подам...

(Заглядає в хатку.)

О! То хто в мою хатину сам прийшов на іменини? Бачу, це незваний гість, всі харчі мої поїсть! А хто – хто в моїй хатці?

Коза.

Я Коза – Дереза, за три копи куплена, півбока луплена,
Тупу – тупу ногами, сколю тебе рогами, ніжками затопчу,
Хвостиком замету, тут тобі смерть!

Заєць.

Ой, не хочеться вмирати! Але як зайти до хати? Іменинник я!

Коза.

Ме –е – е!

Заєць.

Пропав! Навіщо хоч гостей гукав?

(Сідає край дороги, плаче. Біжить Лисичка.)

Лисичка.

Гей, сусіде, чом ти плачеш? В гості кликав не іначе?

В шлунку пусто, в роті сухо.

Дай – но потягну за вухо!

Та пішли мерщій до хати!

Заєць.

Так у хаті звір рогатий, проганяє він мене!

Лисичка.

Ну, мене не прожене!*(Заглядає в хатку.)* А хто – хто в Зайчиковій хатці сидить?

Коза.

Я Коза – Дереза, за три копи куплена, півбока луплена,
Тупу – тупу ногами, сколю тебе рогами, ніжками затопчу,
Хвостиком замету, тут тобі смерть!

Лисичка.

Е, хоч пахне з хати смачно, та зайти у хату лячно.

Жаль, пропав такий обід! Ну побігла я, привіт!

(З'являється Вовк.)

Вовк.

Я такого ще не бачив: іменинник гірко плаче!

Що там сталось, розкажи.

Засць.

Вовче, брате, поможи! Там якась лиха тварина не пуска на іменини.

Вовк.

Що таке? Та хто посмів найсильнішого з вовків не пускати?

Клянусь богами – З'їм з рогами і з ногами!

То – хто в зайчиковій хатці сидить?

Коза.

Я Коза – Дереза, за три копи куплена, півбока луплена,

Тупу – тупу ногами, сколю тебе рогами, ніжками затопчу,

Хвостиком замету, тут тобі смерть!

Вовк.

Я б її.... Та не охота.... Спішна в мене є робота...

Краще я оцю біду стороною обійду!

(Вовк тікає. Засць плаче. З'являється Ведмідь.)

Ведмідь.

В хаті мед є – нюхом чую. Мабуть, тут я заночую.

Ти дивися – і Зайча у дворі мене стріча!

Засць.

Видно, дядечку, Ведмедю, не скуштуєте ви меду,

Бо у хаті звір сидить, нахваляється убить

Кожного, кого побачить!

Ведмідь.

То піду назад я значить.

Засць.

Підождіть – но! Ви ж Ведмідь!

То візьміть і проженіть це страховище рогате!

Ведмідь.

Чи зайти і справді в хату? Сил мені не позичать...

Чи спочатку закричать? Закричу я страшно й дико,

Звір умре від того крику! *(Кричить.)*

Досить в хаті цій сидіть! Гей, вилазь, бо я Ведмідь!

Коза.

Я Коза – Дереза, за три копи куплена, півбока луплена,

Тупу – тупу ногами, сколю тебе рогами, ніжками затопчу,

Хвостиком замету, тут тобі смерть!

Ведмідь.

Ні, Зайчисько, я боюся. Видно, звір цей щось не в дусі,

Ще рогами штрикане, й поминай, як звать мене!

(Ведмідь тікає. Засіць плаче. З'являється Рак.)

Рак.

Що ти плачеш, Зайцю сірий?

Засіць.

Бо ніхто не може звіра з хати вигнать.

Рак.

Що за звір?

Засіць.

Ти не виженеш, повір. Тут були уже сильніші,

Та розбіглися, як миші. Звір то дуже – дуже злий.

Рак.

Не дивись, що я малий. Бо не сила і не роги запорука перемоги.

А хоробрий, вірний друг, та твердий незламний дух!

Чи готовий ти до бою?

Засіць.

Так.

Рак.

Тоді іди за мною, і не бійся. Знає всяк, що в бою не видасть Рак!

Коза.

Я Коза – Дереза, за три копи куплена, півбока луплена,
Тупу – тупу ногами, сколю тебе рогами, ніжками затопчу,
Хвостиком замету, тут тобі смерть!

Рак.

А я Рак – неборак, як ущипну – буде знак!

*(Рак, а за ним і Заєць заходять в хатку. Звідти лунає шум бою. Врешті
Коза, мекаючи, тікає. Рак та Заєць виходять з хати.)*

Заєць.*(Вслід Козі.)*

Утекла, рогата, з хати? Будеш знати, будеш знати!

Рак.

Що на всяку задираку є клешня кусюча в Рака.

Заєць.*(До Рака.)*

Сто приятелів навкруг, але ти найкращий друг!

Допомога знадобиться – я піду за тебе битися,

І ніякій злій тварині не здолати нас віднині!

*(Звучить «Пісня про дружбу» сл..і муз..О.Янушкевич у виконанні всіх
звірят.)*

5.6. Сценарії дитячих вистав за сюжетами народних казок

Кожен художній твір для дітей дошкільного віку має моральну спрямованість. Його мета – виховувати й формувати в дітей такі поняття, як чесність, сміливість, чуйність, сприйнятливості до чужого болю, а також уміння любити й дружити, уміння розуміти інших і бути зрозумілим для них.

5.6.1. «Про ледачих Мишенят і працюватого Півника»

(За мотивами української народної казки «Колосок»)

Дійові особи:

Казкар

Півник

Мишеня Круть

Мишеня Верть

Хід вистави

Казкар.

Десь колись, в однім селі, в невідомій нам землі

У хатині Півник жив, з мишенятками дружив.

Круть і Верть усі їх звали, бо крутились вони й грали.

Лише Півник працював – сам усіх він годував.

Раз знайшов він колосок, і подав свій голосок.

Півник.

Ку – ку – рі – ку! Куд – куди! Круть та Верть, мерщій сюди!

Та ціпи важкі беріть, будем зерно молотити!

Круть.

Ще чого? Тільки не я!

Верть.

І не я також! Не я!

Казкар.

Що ж бо Півнику робити? – Сам пішов він молотити!

У мішки зерно зсипав – знову мишенят гукав:

Півник.

Круть та Верть, сюди ходіть – це зерно на млин несіть!

Круть.

Ще чого? Тільки не я!

Верть.

І не я також! Не я!

Казкар.

Що ж бо Півнику робити? Став на млин мішки носити!

Сам і борошно змолот. Мишеняток кличе знов:

Півник.

Круть та Верть, допоможіть тісто з борошна місити!

Круть.

Ще чого? Тільки не я!

Верть.

І не я також! Не я!

Казкар.

Не вдавався Півник в свари – сам поставив і опару,

Тісто біле замісив, мишеняток запросив:

Півник.

Наносить дровець у хату, піч топить вже, мишенята!

Круть.

Ще чого? Тільки не я!

Верть.

І не я також! Не я!

Казкар.

Півню нічого робити – заходився сам топити.

Аж пішов по хаті дух – пиріжки легкі, мов пух,

Став із печі витягати.

Миші кинулись до хати. Біля столу примостились...

Півник.

А чого це ви розсілись на всю лаву, мов куми?.

Хто зерно знайшов?

Круть і Верть.*(разом)*

Не ми!

Півник.

Мусив хто на млин нести?

Круть і Верть.*(разом)*

Ти.

Півник.

Дров до печі запасти?

Круть і Верть.*(разом)*

Ти...

Півник.

А скажіть іще мені, тісто ви місили?

Круть і Верть.*(разом)*

Ні...

Півник.

Пиріжки бо їсти нащо, якщо ви такі ледащо?

Казкар.

Повставали наші мишки із - за столу тишком – нишком.

Півник сів туди, як гість – хто працює – той і їсть!

В народі кажуть: «Бджола мала, а й та працює!», «Без діла жить – тільки небо коптить». Діти, ви, мабуть, чули, що людину створила праця. Ми всі, допомагаємо жити одне одному: лікар нас лікує, вчитель вчить, будівельник будує житло, хлібороб вирощує хліб, сталевар лє метал, а швачка шиє одяг. Професій на землі незчисленно! Кожна людина через працю залежить одна від одної. Тож навчайтеся працювати змалку, щоб труд приносив не тільки користь, а й задоволення!

5.6.2. «Про хитру Лисичку і жадібних ведмежат»

(За мотивами угорської народної казки «Двоє жадібних ведмежат»)

Дійові особи:

Казкар

1 – ше Ведмежа

2 – ге Ведмежа

Лисичка

Хід вистави

Казкар.

Якось двоє ведмежат їли ввечері салат.

Глип – в кушах головка сиру, враз забракло друзям миру!

Ведмежата верещали, сир ділили й віднімали:

1 –ше Ведмежа.

Я знайшов – мені віддай!

2 – ге Ведмежа.

Ні ж бо, друже, зачекай – я побачив його першим!

1 –ше Ведмежа.

Загадай що – небудь легше – не віддам – усі хай чують!

2 – ге Ведмежа.

Пробі, звіроньки! Грабують!

Казкар.

Сіли – погляд не зведуть, пильно сир той стережуть.

Тут взялася десь Лисичка, зрозуміла все сестричка.

Очі вгору підвела, мову хитру повела:

Лисичка.

Що за галас? Сором, діти! Сир потрібно поділити!

Ведмедики удвох.*(Жалібно.)*

В нас ні вагів, ні ножа!

Лисичка.*(Показує сир навпіл.)*

Ось тут – бачите – межа, кулю рівно поламаю, на дві часточки розкраю.

Казкар.

З тим Лисичка сир взяла, швидко вгору підняла

І розбила навпіл наче. Ведмежата ледь не плачуть:

1 –ше Ведмежа.

Та ж одна частинка – більше!

2 – ге Ведмежа.

Інша менше, тобто - гірша!

Казкар.

Їм Лисичка без вагання:

Лисичка.

Все зроблю – нема питання.

Відкушу ось з цього боку – буде порівну нівроку!

1 –ше Ведмежа.

Мій шматочок тепер легший – не візьму я частку меншу!

Лисичка.

Зараз виправлю, юначе. Вередливий ти, одначе!

Казкар.

Та з другої частки – гам!

2 – ге Ведмежа.

Дай – но, подивлюся сам. В чому це моя провина? -

В мене ж менша половина!..

Лисичка.

От же горенько – ти бач! Все не порівну, хоч плач!

Казкар.

Так Лисичка сир ділила, доки круг увесь не з'їла.

А жаднюги дочекались – лише слини наковтались!

Діти, ото бачите, що з жадібними буває! Але я впевнена, що ви зовсім не такі! Я приготувала для вас частування: смачненькі цукерочки. Одна цукерка – кожному з вас. А другу ви можете забрати додому і пригостити того, кого самі захочете.

Висновки

Казка — це природний простір для величезного дитячого потенціалу, середовище, де компенсується нестача дії у реальному житті. Використовуючи ресурси казки педагоги зможуть позитивно впливати на формування характеру дитини. Хороша, добра казка навчить дитину

правильній поведінці, прищепить важливі для успішного життя якості і впорається з дитячими страхами. Характер - справа наживна, і в наших силах виростити малюка добрим, розумним, сміливим і цілеспрямованим, тобто, справжньою людиною, здатною до рефлексії.

За допомогою казок можна метафорично виховувати дитину, допомагати здолати негативні сторони її особи, що формуються. Казковий жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі.

Аналізуючи вищесказане, відмітимо, що в результаті цілеспрямованого навчання, застосування різноманітних методичних прийомів та видів роботи з казкою ми невимушено підвели дошкільників до розуміння того, чому саме слід поводитися добре, з повагою ставитись до оточуючих; навчили їх аналізувати конкретну ситуацію, робити моральні висновки, знаходити оригінальні шляхи розв'язання конфліктів.

У дошкільному віці сприйняття казки стає специфічною діяльністю дитини, що володіє неймовірно притягальною силою, що дозволяє їй вільно мріяти і фантазувати. При цьому казка для дитини не тільки вигадка і фантазія. Це ще й особлива реальність, що дозволяє розширити рамки звичайного життя, зіткнутися зі складними явищами і почуттями й у доступній для розуміння дитини казковій формі осягати дорослий світ почуттів і переживань. Працюючи над розвитком пізнавальної активності дошкільників, формуванням вміння передавати почуття, рухи, дії, характерні риси героїв під час створення чи драматизації казок, ми вдало вплинули на зниження рівня тривожності, агресивності дітей.

Отже, використовуючи казку як засіб розвитку пізнавальної активності дошкільників я враховую індивідуально-психологічні особливості, тобто темп засвоєння знань, особливості емоцій, регуляцію поведінки; формую позитивне емоційне відношення до будь-якої діяльності; використовую інтеграцію різних видів дитячої діяльності. Робота з казкою - не нова і не

єдина форма дитячої терапії та діагностики, але особливе поєднання прийомів і накладень їх на різні симптоми дає дивовижні результати.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: У 5т. —К.: Рад. шк., 1977.
2. Брежнєва О. Формування пізнавальної активності у дошкільнят // Дошкільне виховання. – 1998. – №2. – С. 12-14.
3. Бондарєва Т. Дитяче експериментування // Дошкільне виховання. – 2002. – №4. – С. 8-11.
4. Годовикова Д. Формування пізнавальної активності // Дошкільна виховання. – 1986. – № 1. С. 68– 73
5. Марусинець М. Розвиток пізнавальної активності
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Гончаренко С.У. – К.: Либідь, 1997.
7. Гордієнко С. Деякі методичні поради щодо активізації пізнавальної діяльності дітей / С. Гордієнко // Початкова освіта. – 2004. – № 37. – С. 24-29.
8. Еникеев М.И. Психологический энциклопедический словарь. – М.: ТК Велби, 2008. – 560 с.
9. Помяновська Н. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. / Н. Помяновська. – К.: Академвидав, 2006. – 465 с.
10. Улькіна Т. До проблеми дослідження проявів і психологічного змісту пізнавальних здібностей у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / Т. Улькіна // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – Випуск 11. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2000. – С. 242 – 247;
11. Беленька Г. Екологічна казка у житті сучасної дитини / Г. Беленька // Вихователь - методист дошкільного закладу. - 2012. — № 2. - С. 17-24.

12. Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / А. М. Гончаренко. - К., 2003. - 20 с.
13. Одарченко П. Казка // Енциклопедія українознавства. – Т. 3. – Львів, 1994. – с. 921–923
14. Мелетинский Е.М. Миф и сказка // Фольклор и этнография. М., 1970 (Избранные статьи. Воспоминания, с. 284—296).
15. Пропп, В. Я. Морфология волшебной сказки / В.Я. Пропп. – М.: Лабиринт, 2001. – 192с.
16. Фромм Э. Душа человека. М., 1998. – 430с.
17. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. - М.: Прогресс, 1988 – с. 147-148.
18. Миллс Д., Кроули Р. Терапевтические метафоры для детей и «внутреннего ребенка». – М, 1999 год, 92 с.
19. Пропп, В.Я. Исторические корни волшебной сказки/ В.Я. Пропп. – М.: Лабиринт, 2000. – 336с.
20. Пезешкиан Н. Торговец и попугай. Восточные истории в позитивной психотерапии. – М.: Прогресс, 1992. – 240 с.
21. Лебедев Ю.А. Сказка как источник творчества детей / Науч. рук. Ю.А. Лебедев. – М.: «Просвещение», 2001. – 235с.
22. Самошкіна Л.М., Яковенко В.С. Казка в роботі з дитячими психологічними проблемами: Навч. посіб. – Д.: РВВ ДНУ, 2002. - 48с.
23. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по сказкотерапии. –С.Пб., Речь, 2000.
24. Эльконинова Л.И. Эльконин Б.Д. // Вестник МГУ, сер. 14. Психология.
25. Ушинский К. Д. «Теоретические проблемы воспитания и образования. О пользе педагогической литературы» //Журн. «Для воспитания», 1974.-12 с.

- 26.Репина Т.А. Роль иллюстрации в понимании художественного текста детьми дошкольного возраста. // Вопр. психол. – 1959. – №1.
- 27.Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологически очерк. – М.: «Просвещение», 1997 - 93 с.
- 28.www.ukrliteratura.ua
- 29.www.wikipediya.com
- 30.www.ukrkazka.com

Додатки

Додаток 1

Моральна цінність та виховна мета у казкових творах

В.О.Сухомлинського.

Казкові твори	Моральні норми
«Зайчик і місяць»	Дбайливе ставлення до тварин, чуйність, вдячність, небайдужість до чужої біди.
«Куди поспішали мурашки»	Товариськість, бажання допомагати один одному, турботливість.
«Їжачок»	Працьовитість, подільчивість, товариськість.
«Як білочка дятла врятувала»	Любов до мешканців природи, бажання піклуватися про них, чуйність, взаємодопомога, співчуття, жалість, товариськість, вдячність.
«Зайчик і горобина»	Взаємодопомога, товариськість.
«Весняний вітер»	Турботливе ставлення до природи, вміння помічати і оберігати її красу.
«Лисиччині ліхтарики»	Співчуття, турбота про інших, небайдужість.
«Одне-єдине в світі макове зернятко»	Вміння цінувати дружбу.
«Флейта і вітер»	Скромність, вміння цінувати свою працю і працю інших, душевність, доброта.
«Лисиця й миша»	Сміливість, винахідливість, рішучість.
«Хай будуть соловей і жук»	Мудрість, повага до оточуючих.

